

Gyges'in Sadyattes'i Tahttan İndirme Hikâyesi: Yeni Bir Gözden Geçirme

Muzaffer Demir

Keywords: Lydia, Gyges, Sadyattes, Candaules, Nicolaus Damascenus

Anahtar Kelimeler: Lydia, Gyges, Sadyattes, Kandaules, Nikolaos Damaskos

Gyges'in Sadyattes'i tahtından indirmesiyle ilgili en erken kaynak, MÖ 1. yy'da yaşayan Damaskos'lu Nikolaos'un evren tarihiyle ilgili VI. kitabında geçmektedir. Bu kaynak günümüze Konstantinos Porphyrogennetos tarafından MS 10. yy'da yazılan bir özetten ulaşılmıştır. Nikolaos ise aslında Lydia'lı Ksanthos'tan alıntı yapmaktadır¹. Lydia'luların kendilerine özgü bir yazı kullandıkları bilinmektedir ve kral listelerini de içine alan kendi tarihlerini yazıya geçirdiklerini söyleyebiliriz. Lydia'nın yerli tarihçisi Ksanthos büyük olasılıkla bu ana kaynaklardan yararlanarak MÖ 5. yy'ın ortalarında *Lydiaka* olarak adlandırılan dört kitaptan oluşan ve bu yerel kaynakların kullanıldığı geniş bir Lydia tarihi yazmıştır. Nikolaos'un Ksanthos'tan yaptığı alıntılarının olduğu gibi aktarılıp aktarmadığı, onun tarihini özetleyip özetlemediği veya onun anlatımlarında küçük değişiklikler yapıp yapmadığını kesin olarak belirlemek zor gözükmemektedir. Ancak özünde birinci el ve içinde bulunduğu coğrafyaya özel bir kaynağın aktarımı söz konusu olduğundan, Nikolaos'un aktarımlarının doğruluk değerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Nikolaos Gyges'in Sadyattes'i tahttan indirmesiyle ilgili olaylara değinmeden önce, Agron'dan itibaren 15 kralın araya girdiğini kısaca bildirdikten sonra, Herakleidai Hanedanlığı'nın özellikle MÖ 8. yy'dan itibaren sahneye çıkan son altı kralının hayatıyla ilgili tarihî değer içeren bazı detaylar aktarmaktadır. Tahttan indirme hadisesinin arka planında yatan siyasi gelişmeleri açıklayabilmek açısından öncelikle Nikolaos'un bu ilgili metinleri üzerinde durmak gerekmektedir²:

1 Nikolaos'un Ksanthos'un çalışmasının Hellenistik revizyonundan faydalandığı düşünülmektedir (Drews 1973: 102; Evans 1985: 229).

2 *FGr Hist* 90 F 44, 45, 46 (Borsay 1965: 99-101); ayrıca bkz., Pedley 1972: no.30, 31, 32.

“Lydia kralı [I.] Adyattes’in³ Kadys ve Ardys isimli iki oğlu vardı. Krallığını bu oğullarına bıraktı. Birbirlerini severek birlikte hükümdarlıklarına devam ettiler ve halk tarafından da sevidiler. Ancak Kadys’in eşi Damonno kocasının bir akrabası olan Spermios ile aşk ilişkisi içindeydi. [Birlikte] Kadys’i öldürmeyi planladılar. Damonno kocasına zehir verdi; fakat bu zehir onu sadece çok hasta etti ve kısa süre içinde bir doktor tarafından iyileştirildi. Damonno şimdi de doktordan kurtulmayı planladı. Ancak doktor bütün panzehirleri bildiğinden onu zehirle öldürmenin bir işe yaramayacağını bilmekteydi. Bunun üzerine sarayda bir mezar kazılması emrini verdi. Mezarın tepesine ve çevresine koltuklar yerleştirdi. Daha sonra doktoru yemeğe davet etti ve ondan mezarın üstündeki koltuğa oturmasını rica etti. Doktor mezara düştüğünde, mezarı toprakla doldurarak bütün delilleri yok etti.

Kısa süre sonra Kadys da öldü. Damonno ilk olarak kocasının kardeşi Ardys’i tahtından etti; daha sonra aşığını yeni kral olarak ilan etti. Bu arada Ardys eşi ve kız kardeşiyle birlikte kaçmak zorunda kaldı. Çok yoksul bir sürgün hayatı geçirmekteydiler. Ardys ilk olarak Kyme⁴ kentinde vagon imalatı ile uğraştı ve daha sonra hancılık yapmaya başladı. Hanında Lydia’lılara o kadar iyi davrandı ki arkadaşları gittikçe çoğaldı. Zinacı Spermios Ardys’in nüfuzunu azaltmak için Kerses adında bir eşkiyayı onu öldürmesi için Kyme’ye gönderdi. Spermios, eğer Ardys’in kellesini getirirse, Kerses’e kızını ve 1000 staterlik bir çeyiz verme vaadinde bulundu.

Kerses Kyme’ye ulaştığında Ardys’in hanına gitti. Ardys hoş karşılayarak ona iyi davrandı. Kerses sadece Ardys’in bu davranışından etkilenmedi, aynı zamanda hizmetçi olarak çalışan hancının kızına aşık oldu. Kerses Ardys’a onun için büyük bir hizmette

3 Nikolaos belli bir aralıktan sonra Herakleidaı’nın son soy silsilesini I. Adyattes ile başlatmaktadır. Farklı antik kaynaklarda geçen Lydia kraliyet listelerindeki Sadyattes, Adyattes ve Alyattes isimlerinde karışıklıklar gözükse de, söz konusu üç ismin de aynı ismin değişik formları olduğu kabul görmektedir (Alexander 1913: 39). Burada şunu da vurgulamak gerekmektedir ki, aynı Phrygia Hanedanlığı’nda kral Midas ve Gordios isimlerinde olduğu gibi, Lydia kralları da genellikle birbirine benzer isimleri kullanmaktaydı. Bu durum, yukarıda aktardığımız Nikolaos’un metinlerinde gözler önüne serilmektedir. Örneğin yukarıdaki metinde geçen Meles ismine erken dönem Lydia kralları arasında da rastlanmaktadır (Herodotos, 1.84.3; Nikolaos *FGr Hist* 90 F 16). Meles ve diğer erken dönem Lydia kralları hakkındaki bilgi için ayrıca bkz., Alexander 1913: 21-31 vd.

4 Ardys’in Kyme kentindeki pozisyonu için ayrıca bkz., Aristoteles F 611, 36 (Rose 1886).

bulunabileceğini, ancak karşılığında kızını kendisine vermeyi vaat etmesi talebinde bulundu. Ardys, Kerses'in kim olduğunu bildiğinden, kızını bir hırsıza verme düşüncesinden rahatsız oldu, ancak beklenen hizmet karşılığında kızını vermeyi de arzuluyordu. Bunun üzerine Kerses Ardys'a her şeyi anlattı.

Spermos'un kellesini almak için birlikte bir plan yaptılar. Kerses tahtadan bir kafa yaptı. Bununla Lydia'ya döndü. Saraya ulaştığında ilk olarak tahta başı odasında bıraktı, daha sonra Spermos'u görmeye gitti. Spermos, Kerses'in başarılı olup olmadığı konusunda merak içindeydi. Kerses her şeyin halledildiği konusunda onu emin kıldı, ancak pek çok kişinin içinde Ardys'in kellesini gösteremeyeceğini söyledi. Spermos hem fikir oldu ve birlikte tahta başın olduğu odaya gittiler. Kerses yerdeki başa doğru işaret etti. Kral onu tanımak için yere doğru eğildi ve bu anda Kerses kılıcıyla darbesini indirerek onun kellesini kopardı ve saraydan çıkararak kenti terk etti.

Lydia'lular uzun bir süre kapıda Spermos'un çıkmasını beklediler. Kralın gelmediğini görünce içeri daldılar ve kellesi olmadan onun yerde yattığını gördüler. Lydia'lular Spermos'un ölmesinden memnundular, çünkü o kötü bir kraldı. Onun iktidarı esnasında birçok bela meydana gelmiş, hatta toprak bile susuz kalmıştı. Spermos iki yıl yönetimde kalmıştı. Ancak kraliyet listesinde ondan söz edilmez.

Bu arada [Kerses], Ardys'a [haber vermeye] giderken yolu üzerinde bir mola yerinde durdu. Mutluluğundan dolayı çok fazla şarap içti ve hancıya Spermos'un kellesini göstererek bütün hikâyeyi anlattı. Kerses içkiden dolayı uykuya daldığında, hancı onu öldürdü. Daha sonra hem Spermos'un hem de Kerses'in kellesini alarak Kyme'de Ardys'ın yanına gitti. Hancı iki kelleyi de Ardys'a gösterdi ve bunun üzerine Ardys haykırdı: "Spermos öldü ve Kerses benim damadım olmayacak! Bu haberlerin en iyisi!". Daha sonra Ardys, zevkinden dans ederek Thyessos'a -bu hancının ismiydi- kendisinden istediğini dilemesini söyledi. O da "Ben ne kızını ne de altın istiyorum. Beni sadece vergiden muaf kıl" dedi. Ardys memnuniyetle bu konuda söz verdi. Thyessos nihayetinde çok zengin oldu. Yanında Hermes mabedi de bulunan bir dükkanı evinin yakınına inşa etti. Bu market Thyessos olarak adlandırıldı.

Lydia'lilar Ardys'ı geri çağırarak için elçiler gönderdiler; bunlar arasında Herakleidai [ailesinden] bazıları da bulunmaktaydı. Ardys, Lydia'ya geri döndü. Akimios'dan sonra en iyi yöneten krallardan biri oldu. Lydia'lilar onu ve doğruluğunu çok sevdiler. Lydia ordusunu yeniden organize etti ve güçlü süvari birlikleri oluşturdu. Onun 30.000 süvarisi olduğu söylenir.

Ardys yaşlı olduğu dönemde Mermnadai ailesinden Gyges'in oğlu Daskylos'dan çok hoşlanmaktaydı. Kral yönetimi Daskylos'un yönetimine bıraktı. Babasının ölümünden sonra Daskylos'un krallığı ele geçirebileceğinden korkan Ardys'in oğlu [II.] Adyattes, gizli bir planla onu öldürttü. Bu sırada Daskylos'un eşi hamileydi. Korkudan anavatanı Phrygia'ya kaçtı. Ardys Daskylos'un öldürüldüğünü duyduğunda buna çok kızdı. Derhal halk meclisini toplantıya çağırdı. Yaşından dolayı yatalak olduğundan, bir taht oturağı ile toplantıya götürüldü. Toplantıda Lydia'lıları Daskylos'un ölümünü ivedilikle araştırmaya teşvik etti. Katili bulan herhangi birisinin onu öldürmesinin kanuni olduğunu da ilan etti. Ardys yetmiş yıllık bir yönetimden sonra öldü.

Meles Lydia'nın bir sonraki kralı oldu. Meles'in iktidarı sırasında Lydia'da büyük bir kıtlık oldu ve halk kâhinlere başvurdu. Bilici bu cezanın Daskylos'un öldürülmesinden dolayı olduğunu ve şimdiki kralın sürgüne gönderilmesi gerektiğini ilan etti. Kral Meles Daskylos'un öldürülmesinin cezasını ödemek için gönüllü olarak üç yıllığına Babylonia'ya gitti. O aynı zamanda babası gibi ismi Daskylos olan Daskylos'un oğluna haber gönderdi ve ondan Sardeis'e gelmesini ve Bilici'nin isteği doğrultusunda babasının katilini bulmasını rica etti. Fakat o gelmedi. Buna karışmak istemediğini söyledi, çünkü o babasını hiç görmemişti. Meles sürgünde iken, yönetim Tylo ailesinden Kadys'in oğlu Sadyatta'nın elindeydi. O yönetimi sadık bir şekilde Babylonia'dan geri geldiğinde Meles'e devretti.

Myrsos'un yönetimi esnasında, Sadyattes tarafından öldürülen Daskylos'un oğlu Daskylos en azından Herakleidai'nin entrikalarını üzerine çekeceğinden korkarak Phrygia'yı terk etti ve Sinop'un ötesinde Pontos'ta yaşayan Syrialılara sığındı. Herakleidai'nin kendi hayatına da kast edeceklerinden korkmaktaydı. O Pontos'a yerleşti ve kendisine Gyges isminde bir çocuk doğuracak olan yerli bir Syrialı ile evlendi".

Tarih boyunca hanedanlıkla yönetilen ülkelerde tahta geçmek için saray entrikalarının yaygın olarak yaşanması yadsınamaz. Monark öldüğü zaman onun yerine hangi oğlunun veya kimin geçeceği hukuki açıdan çözülememiş ve bunun sonucunda kardeşler arasında taht kavgaları devam edegelmiştir. Aslında bu gerçeklik monarşik yönetimlerin siyasi istikrarlarını sekteye uğratan çok önemli bir problemdir. Hititlerde de bunun örneklerini görmekteyiz. Hititler bir monark öldükten sonra onun yerine kimin geçeceği meselesini Telipinu Yasası ile çözmeye çalışmışlar (Sturtevant – Bechtel 1935: 175-200), ancak bu yasa sorunu çözememiş, birbirlerini hukuki olmayan yollarla bertaraf eden gasıp krallar dönemi belirli bir süre devam etmiştir. Monarşi ile yönetilen Lydia'da da durum farklı değildir. Yukarıda aktardığımız metin, hiç şüphesiz bazı eski halk hikâyesi motifleri içerirse de, I. Adyattes ile birlikte üzerinde önemle durulması gereken tarihi kişiliklerden oluşan bir silsilenin Lydia tahtına ne gibi entrikalarla hâkim olduğunu gösteren en çarpıcı örneklerden birisidir.

Bu metinde öne çıkan noktalar şunlardır; I. Adyattes'in ölümünden sonra oğulları Kadys ve Ardys birlikte iktidar oldu. Ancak Kadys gerçek gücü elinde tutmaktaydı. Kadys'ın eşi Damanno, yine kocasının sülalesinden birisi olan aşığı Spermos ile birlikte kocasını öldürmeyi planladı, ancak başarısız oldu; kurdukları bu komplo ile ilgili bütün delilleri de ortadan kaldırdılar. Damanno kocasının doğal sebeplerden ölmesinden sonra bir şekilde, muhtemelen darbe yaparak, tahtı ele geçirdi ve aşığını kral yaptı. Taht için rakip olan Ardys ailesiyle birlikte sürgüne gitmek zorunda kaldı. Damanno ve Spermos bu sefer sürgündeki Ardys'ı öldürmeyi planladı; ancak bu komploları bir seri beklenmedik gelişme sonucu tam tersine döndü. Nihayetinde Ardys tahta geçti.

Bu dönemde Sardeis'deki nüfuzlu aristokratik ailelerden birisinin de Mermnadai olduğu görülmektedir. Nikolaos bu ailenin Herakleidai ile bir akrabalık bağı olup olmadığı konusunda bilgi vermemektedir. Ancak anlatımına göre, Mermnadai ailenin mensuplarından Gyges'in oğlu Daskylos, yaşlı Ardys'ın gözüne girdi ve 70 sene iktidarda kaldığı söylenen Ardys, kendi oğlu II. Adyattes yerine, onun tahta çıkmasını arzuladı. Bunu duyan II. Adyattes, gizli bir planla babasının haberi olmadan Daskylos'u öldürttü. Nikolaos, II. Adyattes'in iktidarı sırasındaki siyasi gelişmeler ve onun sonu ile ilgili bir bilgi vermemektedir. Ancak uzun süre iktidarda kalamadığı da ima edilmektedir. Daha sonra tahta muhtemelen onun oğlu Meles'in geçtiğini bildirmektedir. Meles döneminde daha önceden Daskylos'un bir komployla öldürülmesi yüzünden ülkede kıtlık başladığına dair kehanetler yayıldı. Meles, aynı Lydia'lı

Herakles örneğinde olduğu gibi, bunun bedelini ödemek için üç yıllığına Babylonia'ya sürgüne gitti. Bu arada yönetime Tylo ailesinden Kadys'ın oğlu Sadyatta geçti ve geri geldiğinde yönetimi tekrar Meles'e devretti. Bu durum, Sardeis'te birden fazla nüfuzlu aile olduğunu ve hatta bazen bunların bazıları arasında yönetimi birbirlerine devredecek derecede bir güven bağının oluştuğunu göstermektedir. Daha sonra tahta, muhtemelen Meles'in oğlu, Myrsos isimli bir kralın geçtiği aktarılmaktadır. Myrsos'un yönetimi esnasında, öldürülen Daskylos'un aynı isimli oğlu Daskylos, öldürülmekten korkarak Phrygia'dan Sinop'un ötesinde Doğu Karadeniz bölgesine kaçtı ve burada Syriyalı bir kadından Gyges isimli bir oğlu oldu.

Bu bağlamda Nikolaos, olayların gelişimini aktarmaya devam etmiş, bu Gyges'in Myrsos'un oğlu Sadyattes'i (Herodotos, 1.7.2, 4) MÖ 7. yy'ın başlarında tahtından ederek, geleneksel olarak 1185 yılında kral Agron ile başladığı söylenen 505 yıllık bir yönetimden sonra (Herodotos, 1.7.4), Herakleidae Hanedanlığı'nı nasıl sona erdirdiğini şöyle detaylandırmıştır⁵:

*“Lydia’lıların [Herakleidae’nin] son kralı [S]adyattes [muhtemelen Myrsos’un oğlu ve Herodotos’un Kandaules’i], aşağıda anlatılacağı şekilde krallığını kaybetti. [Katledilen Daskylos’un oğlu] Daskylos’un amcası Gyges’in oğlu Ardys, çocuğu olmadığından dolayı çok üzgündü. [Ardys], Daskylos’u evlat edinmek istedi ve onun [Pontos’tan] geri çağırılmasına müsaade etmesi için kral Sadyattes’e yalvardı. Buna ilaveten, Daskylianlılarla dost olmak çok hayırlı olacaktır; hatta kralın büyük babası onları geri çağırmanın iyi bir jest olacağını düşündü. Ardys’in ricası kabul edildi. Daha sonra [Sadyattes], Daskylos’a bir elçi gönderdi ve ondan Lydia’ya dönmesini rica etti. Daskylos yerleşmiş olduğu yeri çok beğendiğinden daveti kabul etmedi, ancak kendi yerine yaklaşık 22 yaşında olan oğlunu gönderdi.”*⁶

5 *FGr Hist* 90 F 47 (Borsay 1965: 101-2); ayrıca bkz., Pedley 1972: no.35; Page 1951, 18-9. Smith (1902: 261-82; 361-87; 1920: 1-37) bu hikâye ile ilgili bütün kaynakları derlemiş ve aslında bütün bunların tek bir orijinal hikâye etrafında toplandığını iddia ederek rekonstrüksiyonunu yapmaya çalışmıştır. Ancak Smith'in özellikle aşağıda tartışacağımız Herodotos ve Platon versiyonları üzerinde durduğu, Nikolaos versiyonunu ise pek dikkate almadığı gözükmektedir. Aşağıda tartışacağımız gibi, Platon Herodotos'un ilgili hikâyesini bilse bile aralarında çok az benzerlik bulunmaktadır. Bunun yanında Smith, yine aşağıda değineceğimiz, 1950 yılında keşfedilen Gyges tragedya papirüsünü de tartışma kapsamında değerlendirme fırsatı bulamamıştır.

6 Daskylos'un oğlu Gyges için ayrıca bkz., Herodotos, 1.8.1; Pausanias, 4.21.5; Plutarkhos, *Peri Phygēs (Sürgün Üzerine)*, 599 E=*Anthologia Palatina*, 7.709; Herodotos *FGr Hist* 31 F 49.

Gyges yakışıklı, uzun boylu ve önemli bir savaşçıydı. Binicilikte ve silahları kullanmada çok tecrübeliydi. Bu da onu o ana kadar arkadaşları arasında en iyisi yapmaktaydı. [Sadyattes], ya dürüst bir adamın övgüsüyle ya da sorun çıkarmak isteyen hırslı bir kişiden, Gyges'in savaşçılık ve görünüm yönünden ne kadar iyi olduğunu işitti. Kral nihayetinde Gyges'i huzuruna çağırdı, yakışıklılığını görerek ve gücünü takdir ederek onu muhafızlarından biri yaptı. Kral daha sonra Gyges'den şüphelendi. Onu gözler önünde açıktan değil, kurnazlıkla yok etmeyi planladı; büyük ve zor görevler icra etmeye zorladı, domuzlara ve yaban hayvanlarına karşı gönderdi. Ancak Gyges bunların üstesinden kolaylıkla gelmeyi başardı. Sadyattes sonunda duygularını değiştirdi. Gyges'in cesaretini takdir etti ve önceki kuşkularından vazgeçti ve ona pek çok mülk verdi. Gyges mal varlığını kendi çıkarları doğrultusunda kullandı.

Gyges'i kıskanan pek çok kişi vardı. Bunlar arasında Tylonia ailesinden Liksos da vardı. O Sadyattes'i atalarının düşmanı Gyges'e aşık olmakla suçladı.⁷ Kral bu suçlamalara kulak asmadı. Liksos'un hırsından dolayı böyle konuştuğundan emindi. Liksos aynı suçlamaları başarısız bir şekilde birkaç defa tekrarladıktan sonra deli rolü yaparak Sardeis caddelerinde koşmaya başladı; Gyges'in kendisini öldürmek istediğini bağıryordu.

Sadyattes daha sonra Thebe Ovası'nda [Edremit Ovası] Ardynios [Byzantionlu Stephanos'un da bahsettiği bir Mysia kenti, yeri tam olarak bilinmiyor] şehrini kuran Mysia kralı Arnossos'un kızı Toudo ile evlenmek istedi. Kral, düğün zamanı geldiğinde Gyges'i gelin olarak almak için gönderdi. Gyges Sardeis'i terk ettiğinde bir işaret gözükte. İki dev kartal müstakbel gelinin yatak odasının çatısına yuva yaptılar. Kâhinler bunu gelinin düğün gecesinde iki kralın eşi olacağı şeklinde yorumladılar. Bu arada Gyges gelini babasından aldı. Gyges, Sardeis'e dönerken ona aşık oldu. Tutkusundan çılgına dönerek geline kraliyet arabasında saldırdı. Toudo onu şiddetle reddetti ve kızgın bir şekilde tehdit etti. Toudo, Sardeis'e ulaştıklarında Gyges'in yaptıklarını krala anlattı. Kral ertesi gün Gyges'i öldürmeye yemin etti. Her nasılsa o

7 Diğer taraftan, kral olduktan sonra Gyges de Magnesia'lı Magnes isimli, kadınları çılgına çeviren birisinin cazibesine kapılmakta ve onu gözdesi yapmaktadır (Nikolaos *FGr Hist* 90 F 62).

anda yatak odalarında bulunan ve Gyges'e çaresizce aşık olan bir hizmetkâr bunu işitti. Derhal Gyges'e koştu ve işittiklerini ona anlattı. Gyges, durumu tartarak, öldürülmektense Sadyattes'i öldürmenin daha iyi olacağı yönünde bir karara vardı. Böylece saraya gelmeleri için arkadaşlarına haber ilettiler. Aynı zamanda onlara [büyükbabası] Daskylos'un katilinin kellesine [I.Adyattes'in oğlu, kral] Ardys'ın koyduğu laneti hatırlattı. Kendine sadık arkadaşlarıyla saraya daldı. Hizmetkâr, kralın yatak odasının kapısını açtı. Gyges üç yıldan beri yönetimi elinde tutan ve uyumakta olan Sadyattes'i öldürdü.

Gyges daha sonra şafak doğduğunda kral çağırıyormuş gibi büyük bir soğukkanlılıkla dostlarını ve düşmanlarını bir araya topladı. Düşmanlarını öldürdü ve dostlarına büyük hediyeler dağıttı. Hal bu iken dostlarının sayısı arttı, tahtın varisi olduğunu ilan etti, derhal agoraya gitti ve bir toplantı çağrısında bulundu. Lydia'lılar başlangıçta kızgındı ve Gyges'e saldırmaya hazırды. Ancak [Gyges], soğukkanlılıkla hikâyesini anlatma şansı veremelerini rica ettiğinde kalabalık sakinleşti. Bazıları daha olumlu şeyler işitmek için, diğerleri silahlı adamlardan korktuklarından sakinleştiler.

Toplantı sonucunda, Gyges'in kral olup olmaması konusunda Delphoi'ye elçiler gönderdiler. Tanrı bunu tasdik etti, ancak Herakleida'nın intikamının beşinci nesilde gerçekleşeceğini ekledi. Bunun üzerine, Gyges Lydia'luları yönetti. Kendisi hakkında Sadyattes'e anlattıklarını unutarak, Sadyattes'in Mysia'lı eski eşi ile evlendi".

Aşağıda tek tek değineceğimiz gibi, Nikolaos dışındaki konuyla ilgili kaynaklar Sadyattes'i Kandaules olarak adlandırmaktadır. Herodotos (1.7.2) ve Plinius (7.39) Sadyattes'in Hellenler arasında yaygın olan Myrsilos adıyla çağrıldığını da bildirmektedir. Muhtemelen Myrsos'un oğlu anlamına gelen Myrsilos bir Hellen ismi değildir; Hititçe kökenli olabilir (Seel 1956: 39, 55). Bir Hitit ismi olan Murşili'nin kısaltılmış bir biçimi olduğu söylenebilir. Murşili ismini taşıyan en azından iki Hitit kralı bulunmaktadır. Herodotos'un söylediği doğruysa, Sadyattes aynı zamanda Myrsilos'u bir lakap olarak kullanmayı tercih etmiş olabilirdi (Hanfmann 1951: 181 dipnot 69). Kanımızca, bu ismin aynı zamanda, Hitit kralları örneğinde olduğu gibi, Sadyattes'in kral olmadan önce kullandığı prenslik ismi olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan, Kandaules isminin ise Lydce'ye Maionca'dan

geçen dini içerikli bir kraliyet unvanı olması güçlü bir olasılıktır. Hipponaks bir fragmanında bu ismin “köpek boğan veya boğazlayan” anlamına gelen Hermes’in lakabı ve Maionca bir kelime olduğunu şöyle vurgulamaktadır: Ey Köpek [veya canavar]-boğan [veya boğazlayan] Hermes, Maionca’da Kandaules (“Ερμῆ κυνάγχα, Μηνοιστι κανδαῦλα”) (Hipponaks, F 1 “Bergk 1878-82”, F 4 “Diehl 1949”; Carey 2008: 89-102; Palmer 1996: 113; Evans 1985: 229-33). Hipponaks’ın bu tarifi terimlerin iki farklı dilde kullanıldığını önermektedir⁸. Mentz (1942: 152) kanımızca haklı olarak, Kandaules’in aslında bir Lydia tanrısı olduğunu varsaymaktadır⁹. Bazı Hellenler bu Lydia tanrısını “Hermes kuangkes” veya “Köpek Boğazlayan Hermes” olarak benimsemişlerdir. “Köpek veya Canavar Boğazlayan” sadece Hermes’in değil, canavarları (arslanları) bile boğazlayan Lydia’nın güçlü otoriter tanrısı Herakles’in de lakabıydı (Hesykhios, *s.v. Hermes*; Suidas, *s.v. Herakles*). Herakleidai Hanedanlığı’nın soyunun Herakles’e kadar gittiği dikkate alındığında Sadyattes’in, Herakles ata kültürünü “Canavar Boğazlayıcısı” olarak temsil eden rahip kral “Kandaules” ismiyle de çağrıldığı öngörülebilir (Bolling 1927: 15-6). Kralın özellikle Maionia’lı tebaları bu ismi kullanmayı tercih ediyor olabilirdi¹⁰. Adyattes-Sadyattes ismi ise, Hitit kralı I. Tudhaliya ile ortak yöneten ve varisi I. Arnuwanda (1400-1350)’ya karşı ayaklanan Batı Küçük Asya’nın Luwi kökenli bir lideri olan Madduwatta’da karşılık bulmaktadır¹¹.

8 Hipponaks şiirlerinde Lydce kelimeler de kullanılmaktadır, ancak şimdilik tespit edilebilenler sadece iki tanedir: πάμυς “kral” ve καύης “din adamı”. Her ikisi Lydia yazıtlarında *qalmlu* ve *kave* olarak gözükmektedir. Bu son sözcük Sardeis’te bulunan birkaç Hellen yazıtında tanrıça Artemis ile bağlantılı olarak *καειν* biçiminde yazılmaktadır. Dolayısıyla bu sözcükler, Lydce-Grekçe karışımı olmaktan çok Lydce olarak nadiren satır aralarında geçmektedir. Başka bir deyişle bunlar, zaman içinde Hellenler tarafından da kullanılmaya devam etmiştir, ancak normal bir metin içindeki bağlantıları, çağrışımları ve yan anlamları yoruma açık kültürel kelimelerdir (Adiego 2007: 769-70).

9 Arkaik Sardeis surlarının dışındaki endüstriyel bir mıntıkadaki sıradan evlerin ve dükkânların temellerindeki pek çok ritual depoziti arasında 30 kilden urne içinde genç köpek iskeletlerine rastlanmıştır. C. Greenewalt (1978: 40-55) bunları MÖ 6. yy’ın ortasına tarihlendirmekte ve bu konuda J. Pedley’in önerisine (1974: 96-99) destek vererek bu adakların Hipponaks’ın söz ettiği Kandaules ile bağlantılı olduğuna işaret etmektedir. Robertson’a göre (1982: 138) bu arkeolojik deliller rastlantıya dayalı olsa da, Hermes Kandaules’in atası Hitit tanrısı Haşameli olabilirdi (Collins 2002: 333).

10 Maionia’lılar MS 3. yy’da hala kabilesel kimliklerinin veya atalarının kökenlerinin bilincindeydi. El yazısı ve alfabelerinden MS 3. yy’ın ortasına tarihlendirilen ve Maiandros vadisinde Tripolis yakınlarında Yenice’de bulunan bir pınar yazıtında Hermolaos isimli Roma vatandaşı Maionia’lı ya da Tripolis bir Maionia kenti olarak adlandırılmaktadır (Buckler – Calder 1939: 19-20, no. 55).

11 Hitit kaynaklarında “Madduwatta’nın İthamı” olarak bilinen doküman günümüze kadar gelmiştir. Ancak bilim adamları arasında bu dokümanın tarihlendirilmesi konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak yapılan son çalışmalarda bunun I. Tudhaliya ile ortak yöneten ve varisi I. Arnuwanda (1400-1350) tarafından bir Hitit vasal devleti kralı olan Madduwatta için kaleme alınmış bir mektup olduğu tezi ağırlık kazanmaktadır (Melchert 2003: 51; Bryce 2006: 129).

Bu durumda Adyattes-Sadyattes isimlerinin kaynağı Hititler döneminde Batı Anadolu halklarının kullandığı Luwice olabilir. Luwi kökenli halklar arasında Luwice ile benzerlik gösteren bir dil kullanan Lydia'lılar da bulunmaktaydı. Bütün bu veriler dikkate alındığında, Lydia krallarının tebalarına yönelik olarak etnik veya dini sebeplerden dolayı farklı isimler kullandıkları söylenebilir. Biz bu çalışmamızda büyük olasılıkla Luwice kökenli kraliyet unvanı olan Sadyattes ismini kullanmanın daha uygun olduğunu düşünmekteyiz.

Şimdi, yukarıda aktardığımız ikinci metni özetlemek gerekirse; Sadyattes tahta çıktığı sırada, Sadyattes'in atası II. Adyattes'in kanlısı Daskylos'un amcası Gyges'in oğlu Ardys Sardeis'te yaşamaktaydı. Bu Ardys'ın bir çocuğu yoktu. Bu sebeple Karadeniz'e kaçan yeğeni Daskylos'u evlatlık edinmek istedi ve onu geri getirtmek için Sadyattes'e yalvardı. Sadyattes nihayetinde bunu kabul etti, ancak Daskylos kendisi yerine yirmi iki yaşındaki oğlu Gyges'i amcaoğlu Ardys'a evlatlık olarak gönderdi. Gyges Sardeis'e geldiğinde çok yakışıklı ve savaşçı olduğundan dolayı halkın gözüne girdi. Bunun üzerine kral Sadyattes de onunla tanışmak istedi. Hatta Sadyattes ondan etkilenerek özel muhafızı yaptı. Ancak Gyges zamanla sarayda güçlenmeye başladı. Bunun üzerine Sadyattes, muhtemelen geçmişte atalarının onun ailesiyle yaşadığı çatışmaları da dikkate alarak, Gyges'i tehdit olarak görmeye başladı. Normal şartlarda muhalifi olması gereken bu şahsın sarayda gittikçe güçlenmesinden ve taraftar toplamasından da çekindiğinden birtakım zorlu görevler vererek onu hem test etti hem de ondan kurtulmaya çalıştı. Ancak Gyges, bütün bu görevlerin üstesinden gelerek testi başarıyla geçti. Sadyattes bu sefer ona mal ve mülk vererek kendi safına çekmeyi planladı. Ancak bu Gyges'i maddi açıdan da çok güçlü bir konuma getirdi. O kadar güçlendi ki, muhtemelen Sardeis'in bir diğer nüfuzlu ailesi olan Tylonia'lıların¹² önde gelenlerinden Lyksos gibi rakipleri onu kıskandı. Lyksos hakkında dedikodular yayarak onu kralın gözünden düşürmeye çabaladı. Ancak Lyksos bu teşebbüslerinde başarılı olamadı, çünkü artık Gyges baş edilemeyecek kadar konumunu güçlendirmişti. Hatta bunun üzerine Gyges'in kendisini öldüreceğinden korkarak delirmeye başladı.

Sadyattes daha sonra Mysia kralı Arnassos'un kızı Toudo ile evlenmek istedi ve Gyges'i gelin adayını almak için gönderdi. Gyges yolda gelirken gelin adayı Toudo'ya tutuldu ve onunla ilişkiye girmeye çalıştı. Ancak Toudo onu reddetti ve saraya ulaştıklarında bütün olup bitenleri müstakbel kocası Sadyattes'e aktardı. Bunun üzerine Sadyattes ertesi gün Gyges'i öldürmeye

12 Plinius (25.5) muhtemelen bu Lydia ailesinin efsanevi atası Tylon'a atıfta bulunmaktadır.

karar verdi. Ancak kendisine sadık olan bir saray hizmetkârı bunu Gyges'e haber verdi. Gyges kendisi öldürülmeğe kendine sadık arkadaşlarıyla geceleyin saraya daldı ve uyurken Sadyattes'i öldürdü. Daha sonra akıllıca bir tavır sergileyerek kral çağırıyormuş gibi bütün dostlarını ve düşmanlarını saraya davet etti. Öncelikle durumdan habersiz olan düşmanlarını katletti ve dostlarını hediyelere boğarak onların sayılarını ve sadakatini artırdı. Sıra durumu halka duyurmaya gelmişti. Sardeis agorasına gitti ve bir toplantı düzenleyerek krallığını ilan etti. Halk başlangıçta ona saldırma niyetinde olsa da özellikle Gyges'in askerlerinden korktuklarından dolayı sakinleştiler. Bu arada halk Delphoi Bilicisi'ne bir elçi göndererek bu konuda görüş aldı ve ocak Gyges'in krallığını onayladı. Gyges Sadyattes'in Mysialı eşi Toudo ile evlenerek yeni bir hanedanlık kurdu.

Kanımızca, bir mantık sırasına konulduğunda, Nikolaos'un bütün bu aktarımlarının tutarsız olmadığı ve tarihî veriler içerdiği öngörülebilir. Gyges karakteri ve atalarının lehinde bir propaganda yapılıyor gibi gözükse de, özellikle burada Gyges'in Sadyattes'in eşine de göz koymasının aktarılması, hatta ona tecavüz etmeye yeltenmesi kaynağın nesnellliğini ön plana çıkarmaktadır. Metinde saraydaki hanedanlık değişiminin her ne kadar bir aşk meselesi sonucunda meydana geldiği bildiriliyor olsa da, bunun sadece bir bahane olduğu da ima edilmektedir. Gyges aslında uzun süreden beri planladığı bir darbe sonucunda iktidarı ele geçirmiştir ve Toudo meselesini bir bahane olarak kullanmıştır. Gyges'in gerçekte Lydia aristokrasisinin önde gelen üyelerinden birisi ve babasının Daskylos olması mantıklıdır. Muhtemelen ailesinin maddenleri ve ticari uğraşları vardı¹³. Hatta Gyges'in büyükbabası Daskylos kral Ardys tarafından o kadar çok sevilmişti ki, Lydia tahtına aday olmuştu. Ancak II. Adyattes tarafından öldürülmüş ve ailesi de sürgüne gönderilmişti. Gyges geçmişte Sadyattes'in atalarının kendi ailesine yaşattığı bu zulümlerin bilincinde olarak intikam hırsını gizli de olsa içinde taşıyor olmalıydı. Yeterince güçlendiğinde de bu planını gerçekleştirecekti.

Sadyattes'in iktidarı sırasında sürgünden dönme fırsatı bulan Gyges, zaman içinde sarayda çok etkili bir konuma geldi ve güçlendi. O da büyükbabası gibi kralın gözüne girmeyi başardı. Gyges'in iyi bir savaşçı olması da destekçilerinin sayısını arttırmış olmalıydı¹⁴. Zaten zengin ve soylu bir aileden gelen Gyges askerî açıdan da güçlüydü. O kadar güçlendi ki, sarayda çok

13 Strabon (14.5.28) Gyges, Alyattes ve Kroisos'un zenginliklerinin Lydia'dan ve Atarneus ile Pergamon kentleri arasındaki bölgeden geldiğini bildirmektedir. Gyges ve babası Daskylos'un şöreteleri için ayrıca bkz. Plutarkhos, *Peri Phygēs (Sürgün Üzerine)*, 599 E = *Anthologia Palatina*, 7.709.

14 Gyges, kralın kendisinden en çok memnun olduğu mızrakçısı (αἰχμοφόρος) idi (Herodotos, 1.8.1).

rahat hareket edebilmekte ve olup bitenler anında ona iletilmekteydi. Artık geçmişte kendi ailesine yapılanların intikamını alabilecek bir güce ulaştı. Gyges fırsatlar olgunlaşmaya başladığından hırsla kral olmayı hayal etmeye başladı. Sadyattes resimleri ve haremi ile meşgulken, Gyges atalarının intikamını almak için zafere nasıl ulaşacağını planlarını yapmaktaydı. O kralının elinden esasını alan ne ilk ne de son genç aristokrat olacaktı.

Tahtı ele geçirdikten sonraki gelişmeler de Gyges'in aslında planlı bir darbe yaptığına işaret etmektedir. Onun kendine sadık arkadaşlarıyla birlikte bu darbeyi gerçekleştirdiği vurgulanmaktadır. Bunlar darbeye destek verecek çekirdek gücü oluşturan önde gelen Lydialı asker ve bürokratlar olmalıydı. Gyges'in kralı öldürmeden önce bu çekirdek gücün desteğinden emin olduğu vurgulanmakla kalmayıp, onun büyük bir kurnazlıkla rakiplerini bertaraf ettiği de ima edilmektedir. Buna göre Gyges, kralın öldürüldüğü günün ertesi sabahı, durum duyulmadan, yine saraydaki nüfuzunu ve soğukkanlılığını kullanarak kral çağırıyormuş gibi ülkenin bütün önde gelen ve kendisine meydan okuyabilecek aristokrat ailelerini toplantıya çağırdı. Burada bütün diğer muhaliflerini öldürme fırsatını elde etti ve bu arada zenginliğini de kullanarak hediyelerle pasif muhaliflerin uzlaşmasını ve desteğini garanti altına aldı. Monark veya tiranların iktidarı ele geçirirken veya iktidarlarının devamlılığını sağlamak için komplovari taktikler uyguladığına dair tarihte başka örnekler de bulunmaktadır¹⁵.

Herodotos, aşağıda aktaracağımız metninde de (1.13.1), Gyges'in Sadyattes'e karşı bir darbe yaptığını ima etmektedir. Öncelikle Gyges'in halkın geri kalanından münferit hareket eden yandaşları (*stasiôtai*) olduğunu, bu yandaş grubun Sadyattes'i canavarca öldürmeleri üzerine halkın silaha sarıldığını, ancak halkın geri kalanının bu grupla nihayetinde anlaşmasını bildirmektedir.

Bunların yanında, Plutarkhos da, kısmen farklı bir değerlendirme yaparak, Gyges'in önemli bir askeri konuma sahip olduğunu ve bir ayaklanma sonucunda Sadyattes'in tahtını ele geçirdiğini bildirmektedir. İlgili metin, Plutarkhos "Karia'daki Zeus Labrandeus heykelinin neden bir asa veya yıldırımla değil de çift yüzlü balta ile temsil edildiği" sorusuna cevap verirken, şöyle geçmektedir:

15 Atinalı II. Miltiades, benzer şekilde MÖ 6. yy'ın ortalarında, Trakya Khersonesos'unda ülkenin ileri gelenlerini kardeşinin ölümünün yasını tutma bahanesi ile bir araya toplayarak tutsak etti. Bu komplo sayesinde ve aynı zamanda 500 paralı asker kiralarak tiranlığını garanti altına aldı (Herodotos, 6.39.2).

“Herakles Hippolyte’yi öldürdüğünde, onun diğer silahları ile birlikte baltasını da aldı ve onu [baltayı] hediye olarak [Lydia kraliçesi] Omphale’ye verdi. Omphale’nin arkasından gelen Lydia kralları onu [baltayı] kutsal kraliyet sembolleri olarak taşımaya başladı ve Kandaules’e gelinceye kadar biri diğerine onu [baltayı] verdi. Kandaules bu baltaya pek önem vermedi ve kendine eşlik edenlerden birine taşıması için baltayı verdi. Ancak Gyges ayaklandığında ve Kandaules ile savaşa giriştiğinde, Arselis Gyges’in müttefiki olarak ordusuyla Mylasa’dan geldi ve hem Kandaules’i hem de onun rehberini [hetairos] öldürdü ve diğer ganimetlerle birlikte baltayı Karia’ya getirdi. Böylelikle o [Arselis] Zeus’un bir heykelini dikti ve baltayı onun eline verdi ve tanrıyı Labrandeus olarak adlandırdı; çünkü Lydia’lılar balta için labrys sözcüğünü kullanmaktaydı.”¹⁶

C. Ratté (2009: 137) bu hikâyenin detaylarının inanılabilir olmadığını düşünmektedir. Ancak bu varsayımını delillendirebilecek bir tartışma içine de girmemektedir. Bilakis konuyla ilgili referanslar vererek Plutarkhos’un etimolojisinin doğru olabileceğini ve Herodotos’un da Lydia ve Karia Zeus’u arasında bir kült bağlantısı olduğunu doğruladığını bildirmektedir. Gerçekten Herodotos’a göre (1.171.6), Mylasa’daki Zeus Karios tapınağına kabul edilen tek Karia’lı olmayanlar Mysia’lılar ve Lydia’lılar idi, çünkü Lydos ve Mysos Karia’lıların isim babası olan Kar’ın kardeşleriydi.

Kanımızca Plutarkhos’un bu metninin bazı gerçekleri yansıtabileceği göz ardı edilmemelidir. Plutarkhos bu metinde açıkça Gyges’in Sadyattes’e karşı ayaklandığını ve o sırada Mylasa tiranı Arselis’in ordusuyla birlikte Gyges’e destek verdiğini aktarmaktadır. Plutarkhos burada bir ayaklanmadan bahsetse de, bu ayaklanmaya halkın destek verdiğine dair herhangi bir bildirimde bulunmamaktadır. Bu aslında bir darbedir ve Karia gibi müttefik yerlerden gelen askerî birliklerin desteği ile gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle bu darbede dış güçlerin doğrudan desteği de söz konusudur ve gerçekte Lydia kralı ve halkına karşı yapılmıştır. Gyges’e bu dış desteği verenler arasında Mylasa’lı Arselis de yer almaktaydı. Plutarkhos’un iddia ettiği gibi Arselis, Gyges ile birlikte, Sadyattes’in öldürülmesinde de aktif bir rol oynayabilirdi¹⁷. Elde

16 *Moralia*, 302 A= *Aitia Hellenika-Quaestiones Graecae*, no.45; Pedley 1972: no.4.

17 Pers tahtını ele geçirmek için Genç Kyros ve Artakserkses arasında MÖ 401 yılında gerçekleşen Kunaksa Savaşı sırasında Kyros’un bir Karia’lı paralı askerinin vuruşu ile ele geçirildiği bildirilmektedir (Plutarkhos, *Artakserkses*, 10.1-11.2-3). Aynı şekilde bir Karia’lı’nın Karia’ya ait bir silah olduğu söylenen *drepēna* kullanarak atın ayaklarını biçmesi hadisesi için bkz., Herodotos, 5.112.2.

edilen başarı sonucunda Arselis'in belli bir ganimet aldığı ve bunlardan birisinin de, zaten artık Lydia kraliyet sembolü olarak kullanılmayan, çift yüzlü balta olduğu gözükmemektedir.

Plutarkhos belki de burada Nikolaos'un değinmediği bir konuyu açıklığa kavuşturmuştur. Buna göre, Gyges'in Sadyattes'i tahttan indirmesi bir gecede değil de belli bir süre devam etmekte olan darbe planlarının bir sonucu olarak gerçekleşmişti. Gyges darbeyi gerçekleştirmek için Karia'lı Arselis gibi müttefikleriyle önceden gizli antlaşma yapmış olmalıydı. O zaman "Gyges Karia'lılarla bağlantıyı ne zaman ve nasıl kurmuştur?" sorusuna yanıt aramak gerekir.

Karia'lı paralı askerlerin Lydia sarayındaki gücünün özellikle Sadyattes'in iktidarı esnasında artması çok muhtemeldir, çünkü bu dönemdeki dış siyasi gelişmeler bunu gerektirmekteydi. Kimmerler Sadyattes'in iktidarının son dönemlerinde muhtemelen MÖ 696/5 yılında Phryg'lerin başkenti Gordion'u ele geçirerek talan etmişlerdi (Hawkins 1982: 422; Mellink 1991: 624, 626). Sıra Lydia kentlerine gelmişti. Plinius bu bağlamda muhtemelen Sadyattes dönemindeki bir Kimmer saldırısına şöyle atıfta bulunmaktadır (35.34):

"Lydia'nın Heraclidae ırkının son kralı ve genelde Myrsilus olarak adlandırılan Candaules'in, [resmin] kendisi kadar ağırlıkta altın karşılığında, ressam Bularkhus'un Magnesia Savaşı'nı resmeden tablosunu satın aldığı herkes tarafından aynı derecede kabul görmemekte midir?"

Burada aslında Sadyattes'in estetik tercih olarak resim sanatına değer veren en erken yöneticilerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Bunu ortaya koyan da onun Magnesia Savaşı resmine bir kentin yıllık geliri kadar parayı vermesidir. Bizim konumuz açısından önemli olan Sadyattes'in iktidarı sırasında meydana geldiği görülen Magnesia Savaşı'nın kapsamıdır. Plinius, ilgili cümlenin devamında, Sadyattes 18. Olimpiyatlar'da öldüğünden dolayı, bu savaşın yaklaşık olarak Romulus zamanında ve bazı kaynaklara göre onun ölümüyle aynı yılda gerçekleşmiş olması gerektiğini bildirmektedir. Bu dikkate alındığında savaş için Sadyattes ve Romulus'un geleneksel ölüm yılı *terminus ante quem* MÖ 718/7 olarak verilebilir. Plinius (7.39) daha önceki bir paragrafında da Bularkhos'un bu resmine atıfta bulunmakta ve resmedilen bu savaşın Magnesia'lıların yıkımıyla sonuçlandığını bildirmektedir. Gyges'in iktidarından önce Magnesia'nın bir savaş sonucunda yıkıma uğradığını aktaran tek kaynak bu olsa da, olayın doğru olmadığını düşünmek için de inandırıcı bir sebep yoktur. Bu savaş ve sonucunda gerçekleşen yıkımın gerçekliği arkeolojik olarak da ihtimal dâhilindedir (Jacoby 1941: 104, dipnot 4, 105).

Asıl mesele, Magnesia'luların kimlere karşı savaştığıdır. Plinius bunu açıkça bildirmemektedir. Bu bağlamda Strabon'un (14.1.40) Magnesia'luların erken dönemde Kimmerlere karşı savaştığına dair metni dikkate alınmalıdır; burada bir Kimmer kabilesi olan Tteres'lerin Magnesia'yı tamamen yıktıklarından bahsedilmektedir. Bu durumda Kimmerler halihazırda Sadyattes zamanında Lydia topraklarına ulaşmış ve hatta komşu kent Magnesia'yı da ele geçirmiş olabilirlerdi. Bu bağlamda da Sadyattes, bu dış tehdide karşı Karia'lı paralı askerlerden destek arayışı içine girmiş olmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için büyük olasılıkla Gyges aracı olmuştur ve Karia'lularla bağlantıya geçmiştir. Gyges zamanla Lydia'nın içinde bulunduğu bu zorlu politik ortamı kendi lehine çevirmeyi bildi. Bu arada Gyges'in kendi gizli darbe planlarını gerçekleştirmek için özellikle Karia'lularla dostluğunu pekiştirdiği mantıklı bir çıkarım olur. Gyges darbe sırasında Lydia halkından önemli bir destek alamayacağını bilmekteydi ve bu yüzden dış destek arayışı içine girdi. Bu destek de Lydia sarayına hizmet etmekte ve muhtemelen kendi komutası altında bulunan Karia'lı paralı asker dostları aracılığı ile Mylasa'lı Arselis'ten geldi. Bu bağlamda Gyges'in darbe ile ele geçirdiği iktidarını güçlendirmek için de Karia'lı paralı askerlerden faydalandığı ve hatta bir kısmını yine Mısır'daki taht kavgaları esnasında I. Psammetikhos'un emrine gönderdiği bir gerçektir (Demir 2007: 72-3)¹⁸.

Nikolaos'un metninden anlaşıldığı üzere, Gyges Lydia halkının tam desteği olmadan askerî bir darbe sonucu iktidarı ele geçirmişti. Gyges'in

18 Gyges isminin görünürde Luwice *huhha* (büyükbaba) ile bağlantılı olduğu önerilmektedir, ancak bu isme Karca PN. *quq* ~ Gk.Γυγος ve Karca PN. *dquq* ~ Gk. Ἰδαγγυος atfında bulunularak Karia menşeli olduğu da iddia edilmektedir (Adiego 2007: 384-385). Bu bağlamda Karia'lular ve Lydia'lular arasındaki dil bağlantılarının uzun süre sürdüğü ve bunun tarihi döneme bağlı olarak şahıs isimleri üzerinde farklı etkileri olduğu ihtimali göz ardı edilmemelidir (Yakubovich 2008: 115-116). Eğer Gyges isminin Karia bağlantısı kabul edilirse, aslında onun Sardeis'te yaşayan ve önemli bir nüfuzla erişmiş olan aristokrat atalarının da çok önceden Karia'dan gelme olasılığı ortaya çıkmaktadır. Gyges'in haleflerinden Alyattes'in Karia'lı bir eşinin olduğu ve Kroisos'u doğurduğu bilinmektedir (Herodotos, 1.92.3). Diğer taraftan, yukarıda bahsettiğimiz köpek iskeleti buluntuları ile aynı bölgede MÖ 7. yy'ın ortalarından itibaren tarihlendirilebilecek Karia yazıtları (graffiti) bulunmuştur. Hatta bu graffiti ile sözde genç köpek gömüleri arasında bağlantı olduğu; bu adakları Sardeis'te yaşayan Karia'luların, hatta burada yaşayan Karia'lı tüccarların ve de Karia'lı paralı askerlerin adadığı yönünde tezler ortaya atılmıştır. Karia graffitisi ile sözde köpek gömüleri arasında bağlantı kurmak zor olsa da, Karia graffitisi kesinlikle Sardeis'te Lydia-Karia kültürel etkileşimini ve bir dereceye kadar Karia'luların Sardeis'teki varlığını ortaya koymaktadır (Ratté 2009: 137-138). Bütün bu filolojik, edebî ve arkeolojik veriler Lydia-Karia bağlantılarının Gyges ve hatta Sadyattes dönemine kadar gittiğinin bir göstergesidir. Gyges, eskiye dayalı bu iyi ilişkiler sayesinde, Sadyattes'e karşı darbesi sırasında Karia'lı paralı askerlerin desteğini almış olmalıydı.

bu darbeyi meşrulaştırması için, özellikle halk arasında, eski kral Sadyattes'in bunu hak ettiğine dair bazı skandalların ve dedikoduların yaydırılması gerekmektedir. Bu, Gyges'in iktidarının devamlılığını sağlayabilmesi açısından önemliydi. İşte bu noktada Herodotos, yeni Mermnadai Hanedanlığı tarafından eski kral Sadyattes hakkında zamanla halk arasında yaydırılan bu iftiraların detayı hakkında bizi bilgilendirmektedir. Herodotos'un, yaşadığı dönemden yaklaşık yedi nesil önce gerçekleşen, Sadyattes'in Gyges tarafından tahttan indirilmesiyle ilgili aktardıkları birinci kitabında geçmektedir. Burada, beşinci nesil Mermnadai Hanedanlığı mensubu olan Lydia kralı Kroisos'tan bahsederken, yukarıda aktardığımız Nikolaos versiyonunda Delphoi kehanet ocağının bildirdiği gibi, Kroisos'un kaderinin kötü bir şekilde son bulmasıyla Sadyattes-Gyges hikâyesi arasında bir bağ bulunduğunu bildirmekte ve bu bağlamda da eserinin bu ilk kapsamlı hikayesini şöyle detaylandırmaktadır (1.8-13):

“[8]İşte bu Kandaules karısına sevdalıydı ve sevdası çıldırmasıya olduğundan, dünyanın en güzel yaratığının kendi karısı olduğunu sanıyordu. Bu sanı ile -bu arada şunu da söylemek gerekiyor ki, [muhafız birliğindeki] askerleri arasında en çok hoşlandığı bir Daskylos oğlu Gyges vardı-, en önemli işlerini yaptırdığı bu Gyges'e karısının ölçsüz güzelliği ile övünmekten de geri kalmazdı. Sonunda bir gün Gyges'e şunları söyledi- zira, başına bir bela gelmesi gerekiyordu - : “Gyges, karımın ne kadar güzel olduğunu söylediğim zaman pek inanır gibi görünmüyorsun (çünkü kulak göz kadar öğretmez doğruyu insana). O halde onu bir de çıplak gör'. - Öbürü karşı koydu: “Efendim, dedi, ne yakışsız bir şey yapmamı istiyorsun. Efendimin karısını çırlıçıplak seyretmek olur mu? Bir kadın üstünü çıkardı mı utancından da soyunmuş olur. İnsanoğlunun namus kurallarını bulmasından bu yana çok zaman geçmiştir, bunlardan öğrenilmesi gereken bir tanesi de “yalnız senin olana bak'tır. Bütün kadınlar arasında en güzel olanın seninkisi olduğuna inanıyorum ve yalvarırım benden bu kadar ağır bir suç işlememi isteme”. [9] Bu sözlerle işi atlatmak istiyordu, sonradan başına bir iş açılmasından çekiniyordu çünkü. Ama Kandaules şöyle cevap verdi: “Korkma Gyges ve bunları seni denemek için söylediğimi sanma, karımın sana fenalığı dokunsun diye de değil; öyle yaparız ki, o senin kendisini gördüğünün farkına bile varmaz. Yattığımız odanın kapısının arkasına gizlerim seni, benden sonra o da gelir yatmak için. Kapının yanında bir koltuk

vardır, üstündekileri birer birer çıkarıp oraya koyar, sen de onu kolayca görürsün. O koltuktan yatağa doğru yürürken arkasını sana dönmüş olacaktır, alt yanı sana kalmış bir şey. Yalnız dikkat et, kapıdan çıkarken seni görmesin'. [10] Öbürü baktı ki kurtuluş yok, "Olur" dedi. Kandaules yatma zamanı geldiğine hükmedince Gyges'i odaya götürdü, hemen arkadan kadın da geldi, içeri girdi, soyundu. Gyges hayran seyrediyordu. Yatağa yatmak için sırtını döndüğü zaman, gizlendiği yerden çıktı ve usulcacık kaçtı. Ama kadın gördü onu çıkarken. Bu işin kocasının başının altından çıktığını sezindiği için hiç ses etmedi, utancında açılan yaranın farkına varmamış göründü, ama bunu Kandaules'e ödetmeyi koydu aklına. Zira Lydia'lılarda, hemen bütün Barbarlarda olduğu gibi, çıplak görünmek büyük ayıp sayılır, hatta erkekler için bile. [11] Bir şey belli etmiyor, sesini çıkarmıyordu. Ama sabah olunca güvendiği adamlarını ayırdı, onlara görevler verdi ve birisini gönderip Gyges'i çağırttı. O da bir şey bildiğini pek sanmadığı için, emre uyup gitti, ilk defa olan bir şey değildi, kraliçe her zaman yanına çağırırdı onu. Karşısına çıkınca kadın ona şunları söyledi: "Senin için iki yol var Gyges, birinden birini seçebilirsin, hangisini, istersen onu yap. Ya Kandaules'i öldür, beni de Lydia krallığını da al, ya da Kandaules'e hoş görüneyim diye, görmemen gereken şeylere bir daha gözlerini kaldırmaman için, hemen şimdi ölmeye hazır ol. Evet, ikinizden biriniz geberecek, ya seni bu suçu işlemeye zorlamış olan o; ya da beni çıplak görmekle edep dışına çıkmış olan sen". Gyges, önce kulaklarına inanamadı, sonra böyle bir seçime zorlanmaması için yalvardı, ama razı edemedi ve baktı ki durum kötü, ya efendisini öldürecek, ya da kendisi başkalarının eliyle ölecek, kendi canını kurtarmayı yeğ buldu. O zaman şöyle dedi: "Madem ki, istemediğim halde beni efendimi öldürmeye zorluyorsun, öyle olsun. Ama izin ver de bu işi nasıl yapacağım onu da bileyim". Kadın cevap verdi: "Beni sana çıplak gösterdiği yerden saldırırsın, uyku onu senin elinin altında tutar". [12] Karar verildi ve gece olunca (Gyges'i bırakmamıştı, hiçbir çaresi yoktu savuşmanın, ya kendisi canından olacaktı, ya da Kandaules), kadının peşine düştü odasına kadar. Kadın eline bir hançer tutuşturdu, gene o kapının arkasına gizlendi ve Kandaules uyuyunca, ses çıkarmadan yanaştı ve vurdu. – Kadın ve krallık Gyges'in oldu– aşağı yukarı o zamanlarda yaşamış olan Paros'lu Arkhilokhos da onun adını bir üçlüsünde yazmıştır. [13] Krallık ona geçti ve Delphoi

Bilicisi de bunu saptadı. Lydia'lılar arasında Kandaules'in öldürülmesini canavarca bir iş sayanlar oldu, bunlar silaha sarıldılar, sonunda Gyges'ten yana olanlarla bir anlaşma yaptılar, buna göre eğer Bilici Lydia krallığını ona verirse kral o olacak, vermezse krallık Herakleidai'ye geri verilecekti. Bilici, krallığı ona verdi ve Gyges işte böylece başa geçmiş oldu. Aslında, Pythia'nın cevabı şöyleydi; Herakleidai öçlerini alacaklar ve Gyges'in dördüncü kuşak torununu vuracaklardır. Lydia'lılar da kralları da bu öngörüye, gerçekleşeceği güne kadar kulak asmadılar.”

Ksanthos-Nikolaos ve Herodotos versiyonları kehanetle ilgili benzer bir aktarımda bulunsalar da, Herodotos'un, Lydia'lı Ksanthos ile çağdaş olmasına ve onun konuyla ilgili aktarımlarını bilmesine rağmen, hikâyenin gelişimiyle ilgili olarak farklı bir anlatımı ortaya koyduğu gözükmektedir. Herodotos'un Nikolaos gibi başlangıçta özellikle vurguladığı nokta Sadyattes ile Gyges arasındaki ilişkilerin çok iyi olduğu ve hatta onunla her şeyi paylaştığıdır. Ancak Herodotos, Sadyattes Toudo¹⁹ ile evlenmeden önce Gyges'in Toudo'yu almaya gönderildiği ve bu sırada ona tutularak saldırmaya kalktığı rolü atlamakta ve başkalarının ağzından muhtemelen farklı bir kurgusal sahneye yer vermektedir; birden eşini çok seven ve onun güzelliğini en yakın

19 Herodotos, Plutarkhos ve aşağıda belirteceğimiz gibi Platon'un ismini vermedikleri Sadyattes'in eşinin ismi daha sonraki kaynaklarda geçmektedir. Photios, MS 1. yy'ın ikinci yarısında yaşayan İskenderiyeli Ptolemaios Hephaistion'a atfen (veya Ptolemaios Khennos), bu kadının isminin gerçekte Nysia olduğunu ve Herodotos'un önyargısı olduğundan dolayı bu isimden bahsetmediğini şöyle bildirmektedir (*Bibliotheka*, 150 B 18-20): “Herodotos'un isminden söz etmediği, Kandaules'in eşi Nysia olarak adlandırıldı; çift göz bebeklerine ve dragon taşımlı elde ettiğinden dolayı çok güçlü bir bakış açısına sahipti; bu tanrı vergisi sayesinde Gyges'i kapıdan çıkarken gördü; diğerleri onun Toudoun [Τουδοῦν] veya Klytia olarak adlandırıldığını söylemektedir; Abas onun Abro olarak adlandırıldığını bildirmektedir. Herodotos, dostu Plesirrhous Halikarnassos ailesinden Nysia olarak adlandırılan bir kadına aşık olduğundan ve onu elde edemeyince kendisini astığından dolayı, [Kandaules'in] eşinin [bu] ismi konusunda sessiz kaldı. Herodotos, bu sebepten dolayı kendisi açısından nefret uyandıran Nysia isminden söz etmedi”. Ptolemaios Nysia'yı favori, Toudoun'u ise sadece pek çok diğer ihtimalden biri olarak görmektedir. Tzetzes de Nyssia ismini vermektedir (*Chiliades*, 6.481-6.484). Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi, otantik bir kaynak olan Ksanthos-Nikolaos, Toudoun ya da Toudo ismini tercih etmektedir (*FGr Hist* 90 F 47.6). Eğer gerçekten bu meseleyi araştırmış olsaydı, Ptolemaios'un bunu bilmesi gerekirdi. Ptolemaios bunun yerine uydurulmuş alıntılar temelinde dayanarak, pek çok muhtemel cevabı olan bilimsel bir anlaşmazlık olduğu izlenimi yaratmayı seçmiştir. Uydurma bir Hellen ismi olan Nysia, Herodotos'un varsayılan ismi bastırma motifi içine uyum sağlamak için iyi işlenmiştir. Ptolemaios aynı zamanda kraliçeyi çift göz bebeğine sahip ve keskin bakışlı olarak tanımlamaktadır ki, bu sayede Gyges'i görmeyi başarmıştır. Bütün bunların, Sadyattes'in tahttan indirilmesi darbesindeki rolü hayali olan kraliçeyi gerçekçi kılmak için uydurulma ihtimali çok yüksektir.

dostu Gyges ile paylaşmak isteyen kral Sadyattes karakteri ortaya çıkmaktadır. Gyges başlangıçta bu paylaşma duygusuna razı olmak istemez, ancak ortada her nedense bir zorlama söz konusudur ve sonunda kabul etmek zorunda kalır. Ancak Toudo olup bitenlerin farkına varır. Bunu onur ve hay-siyetine yapılmış bir aşağılama olarak görerek bu sefer Gyges'e yardım eder. Toudo Gyges'i Sadyattes'i öldürmeye ve onun yerine Lydia tahtına geçmeye zorlar.

Herodotos'un anlatımına genel olarak baktığımızda, Nikolaos'un tersine, Gyges'in tahtı ele geçirme hadisesinde buna zorlandığı ve hatta onun ma-sum olduğu izlenimi verilmektedir. Herodotos Gyges'i sadık kralının eşine ve tahtına göz diken hırslı bir kişilik olarak değil de, kral ve eşi tarafından zor-la olayların içine itilen masum bir kişi olarak takdim etmeye çalışmaktadır. Burada Gyges ve Toudo arasında ilişki ortada gözükse de, bu ilişkide ikisinin oynadığı roller kesin değildir. Nikolaos'un anlatımı genelde daha mantıklı ve tarihî gerçekçilik açısından tutarlı gözükmektedir. Onun Gyges'in Toudo'yu elde etme arzusu içinde olması ve bu yüzden başına bir şeyler geleceğinden korkarak kralı öldürmesiyle ilgili verdiği detay da daha gerçekçi durmaktadır. Aşağıda açıklayacağımız gibi, Herodotos'un bu hikâyeyle ilgili aktarmayı tercih ettiği farklı kaynağının gerçekleri yansıtmadığı ve döneminin bazı politik çıkarları doğrultusunda çarpıtıldığı söylenebilir. Kanımızca Herodotos bunun farkındaydı, ancak, zaman zaman yaptığı gibi tersine, konuyla ilgili bu sefer yorum yapmamayı tercih ettiği görülmektedir; bunun sebebi de Herodotos'un bilinçli olarak gerçekleri yansıtmayan bu hikâyeyi aktararak ahlaki bir mesaj verme niyetinde olmasıdır.

Herodotos'un hikâyesinde kurgu sırrını açığa vuran pek çok mantıksızlıklar ve tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bunlardan çoğu çok uzun zaman önce dillendirilmiştir. MS 5. yy'da Myra'lı Nikolaos Sophistes tarafından yazılmış olan el kitabının bir bölümünde "Kandaules'in Hikâyesi Güvenilir Değildir" başlıklı kısa bir kompozisyon geçmektedir. Nikolaos Sophistes burada Herodotos'un aktardığı hikâyeyi özetledikten sonra şöyle nükteli eleştirilerde bulunmaktadır:

"Bu soy kütüğü ile ilgili ne gibi göstergeler ortaya konmaktadır? Hercules'in enerjisi ve hırsı tamamen erdemlilik ve Hellas'ı kurtaran kahramanlıkları doğrultusundadır; ancak Candaules'in sadece zevklerde gözü vardır. Eğer o Hercules'in soyundan gelmiş olsaydı, nasıl olur da böyle atalarının [kahramanlıklarını] yalancı çıkarabilir? "Candaules nasıl olur da kendi eşine tekrar

aşık olabilir? Çünkü o ya onunla birlikte yaşamamış ya da onunla yaşamış ve bu yüzden onu arzulamamıştır; çünkü cinsel ilişki aşkı bitirir ve arzulama dürtüsünü evlilik öldürür. Ve o [Kandaules], Gyges'i sarayda nereye yerleştirebilirdi? Saray muhafızlarla doluydu ve her yerde insanlar vardı. Bu sebeple kral Gyges'i teklif edilen yere götürmeden önce çekip götürerek idam edebilirlerdi ve Gyges kadını görmeden önce tertip sonuçsuz kalabilirdi. Ve Gyges gözetlemek için o odalarda nereye yerleştirildi? Niçin, kapının arkasına! Eğer öyleyse Gyges dikkatten kaçabilir ve bu sebeple onu [kraliçeyi] görmeyebilirdi. Halktan saklanan şeyin kendisi ilk önce dikkatten kaçır. O kadını nasıl olur da çıplak görebilirdi? Kendisini soymak Lydia'lılar arasında gelenek değildi. Birakın kadınları erkekler bile üzerlerini örtmeden dışarı çıkamazdı. Ve sadece yatmaya giden bir kadının nasıl olup da bütün elbiselerini çıkartması gerekirdi? Gözdelelerinden bir gelir elde eden kadınlar, hatta adamlar önünde kendilerini soyacak olsalar bile, onları tutku ile doldurma maksadı ile böyle yapabilirler. Cinsel ilişkilerinde iffetli olan kadınlar kocalarının eğlencesi için kendilerini soymazlar. Hatta sadece bütün elbiselerini çıkarmadığı halde nasıl olur da Gyges hazır bulunup bir kadına bakabilirdi? Eğer kendisini görmesine tahammül edemiyorsa, neden kadın Gyges'e haber gönderdi ve ona evlenme teklifinde bulundu ve böylesine bir zamanda kendisini röntgenlemesinden çekindiği birisini neden kocası olarak onurlandırdı? Nasıl olur da Lydia Krallığı'nın onun ellerine teslim edebilirdi? Krallar halklar ve devletler tarafından seçildi. Herodotus'un fikrine göre bir kadının kral seçmesini ve [onun] bütün bir ordunun tasvip etmediği bir kısmeti arzulamasını anlamakta gerçekten zorlanmaktayım. Herodotus bunları ve böylesine şeyleri keşke söylememiş olsaydı. Ve o bunları söylerken, bizim yapabileceğimiz tek şey ona inanmamaktır.”²⁰

Sadyattes-Gyges hikâyesinin zaman içinde Hellen ve Roma dünyasının edebiyat ve retorik okullarının önemli temalarından birisi haline dönüştüğü görülmektedir. Bu okullarda antik yazarların önemli metinleri seçilmekte, öğrencinin yaşına ve eğitimine göre sınıflandırılmakta ve büyük kısmı üç

20 Tercüme için bkz. Smith 1920: 12-13. Kandaules'in 1.8-12'deki trajik olayı, Pers kralı Kserkses ve onun kardeşinin ailesindeki kadınların rol aldığı Pers sarayındaki entrikalarla benzerliklere sahiptir (Herodotos, 9.108-113; Gammie 1986: 177).

bölüme ayrılmaktadır: (a) anekdotlar (b) masallar (c) hikâyeler; hikâyeler de mitolojik ve gerçeğe dayalı hikâyeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Herodotos'un aktardığı versiyonun mitolojik hikâye kategorisinde değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi hikâyenin detaylarındaki tutarsızlıklar az değildir. Yukarıda değindiğimiz gibi geç dönem kaynaklarında Toudo'nun Gyges'i görmek için neden çift göz bebeğine ve yılan taşına sahip olması gerektiğinin kurgulanması buradan anlaşılmaktadır²¹. Aşağıda açıklayacağımız gibi Hellenistik Dönemde de Gyges hikâyesi üzerine bir drama eseri yazılmış ve bunun sadece bazı fragmanları günümüze kadar gelmiştir. Burada da hikâyenin özünü oluşturan bir çelişkiye dikkat çekilmektedir: Gyges'i gören kraliçe nasıl olup da hemen bütün bunları aslında eşinin tertip ettiğini bilmiştir? Cevabı drama eserinde verilmektedir; kraliçe, eşinin olay sonucunda Gyges'e gösterdiği reaksiyondan ötürü böyle bir çıkarımda bulunmuştur. Sonuçta yukarıda aktardığımız metinde geçen sorulara da bir şekilde cevap verilebilir gibi gözüküyor olsa da, bu Herodotos versiyonunun kurgu olduğu yönündeki şüphelerimizi gidermeye yetersizdir. Herodotos hikâye içindeki bu türden tutarsızlıkları sorgulama gereği bile duymamaktadır.

Herodotos versiyonunun içine farklı amaçlar doğrultusunda kurgular eklendiği metnin analizinden de anlaşılabilir. Herodotos kendisini her yerde hissettirmektedir; olayların nasıl sona ereceğini bildiğine dair kullandığı "Sadyattes'in kaderinin kötü olacağı belliydi" demesi gibi (1.13.2; ayrıca bkz. 1.8.2), beklenti öznelerinden ve içten gelen odaklanma biçiminde karakterlerinin beyinlerine girebilme kapasitesinden dolayı bu açıkça görülmektedir. Uzak zamanlarda ve yerlerde özel olarak konuşulsalar bile, tarihî karakterlerinin sözlerini kelimesi kelimesine aktarabilme kapasitesini de bunlara eklememiz gerekmektedir²². Herodotos, eğer Sardeis sarayında bulunmadıysa, Sadyattes-Gyges ve Gyges-Toudo arasında geçen konuşmaları kulaktan duymuş olamazdı; eğer bu konuşmalar doğruysa, böyle bir dokümanı görmesi ve kopyalaması gerekirdi (Rosenmeyer 2001: 53). Herodotos'un hikâye içinde aktardığı bu detaylı konuşmalar, aksi takdirde mantıksız olan olaylar sırasını mantıklı kılan psikolojik bir boyut da sağlamaktadır. Bunların yanında Gyges'in hareketleriyle ilgili verilen bilgiler, hem Hellen hem de Hellen olmayan hikâye anlatımı geleneklerinde benzerlikleri bulunan pek çok özel

21 Ayrıca bkz., Tzetzes, *Chiliades*, 6.481-4; Page 1951: 20; Smith 1902: 370-371. Bu bağlamda orijinal hikâyede, Gyges'in kraliçenin eşi tarafından görülmekten kurtulmak ve hatta ona aşık olduğunda ve karşılık bulduğunda onu ziyaret etmek için aşağıda bahsedeceğimiz Platon'un metninde geçen görünmezlik yüzüğünü kullandığı iddia edilmektedir (Smith 1902: 384).

22 Ancak bu konuda genelleme yapmamak gerekir (de Jong 2004: 102).

geleneksel anlatım motifini birleştirmektedir. Burada Hellen tragedyasındaki dramatik unsurların bir araya getirildiği açıkça ortadadır²³. Drama²⁴, Sadyattes, onun eşi ve Gyges etrafında dönmektedir. Tragedyada olduğu gibi bir şekilde ceza motifinin suça uydurulduğu gözükmektedir. Bu tipik olarak Herodotos'a ait bir yöntemdir. Kraliçenin çıplak olarak görüldüğü aynı mekânda ceza uygulanarak kral öldürülmelidir. Geleneklere karşı koyma ve sonucunda cezalandırılma teması hata yapılmadan örülmüştür.

Aslında Herodotos'un aktardığı senaryonun merkezinde, anlatılan karakteristik özellikleriyle yeni bir doğu tiranı olacak Gyges'in dramatik bir şekilde yükselmesi yer almaktadır (Cohen 2004: 55-68). Herodotos'un Gyges'i maşum gösterme çabası her hâlükârda ön plana çıkmaktadır, çünkü anlatımda Gyges'in öldürmek ya da öldürülmek baskısı altında hareket ettiği önemle vurgulanmaktadır (Flory 1978: 151-152). Gyges kendi ağzından kraliçenin çıplak görülmesini²⁵ onun saygınlığının (*aidos*) ortadan kalkmasıyla bir tutmakta ve ona saygı duyanların saygılarını yitirebileceğini düşünmektedir (1.8.3)²⁶. Ayrıca Lydia *nomos*'una saygılı ve önemli ölçüde utanma duygusuna

23 Özellikle baskı, zorlama ve şantaj altında karar verme motiflerinin benzerliği konusunda bkz., Chiasson 2003: 7. Ancak Herodotos ilahi sebeplendirmeden çok insan aktörleri ve faktörlerine vurgu yapmaktadır (Chiasson 2003: 22-23).

24 Gyges hikâyesinde ele alınması gereken bir mesele de, günümüze 16 satırlık papirüs fragmanları halinde gelen ve 1950 yılında keşfedilen Gyges drama oyununun ne zaman yazıldığıdır. Diğer taraftan, bilim adamları arasında bu oyundaki aksiyonun Herodotos versiyonundaki sunumdan oldukça farklı olduğu konusunda ortak bir fikir birliğine varılmıştır. Bu drama oyununun Arkaik Dönem'e ait olduğunu iddia eden yazarlar olsa da, dikkat çekici veciz özelliklerinden ve yazarının Herodotos'tan etkilendiğini gösteren unsurlardan hareket edilerek Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmesi çok daha uygundur (Davison 1955: 132; Lesky 1953: 1-10). Bunun yanında yatak odası sahnelerinin gösterilmesi ihtimali zayıf olduğundan dolayı, Herodotos'un kendi döneminden önce yazılmış bir sahne oyununu kopyalaması söz konusu olamazdı (Chiasson 2003: 21).

25 Burada görme fiili tema veya olaylar dizisini oluşturmaktadır ki, bir şeyi tam anlamıyla görülebilir yapmak elbisesini çıkarmak anlamına gelmektedir. Augustus döneminde yazan Halikarnassos'lu Dionysios (*Peri syntheseōs onomatōn* "Kelimelerin Düzeni Üzerine", 16) Herodotos'un Gyges-Sadyattes hikâyesini büyük bir ustalıkla ele aldığını, anlatılanları iştiktense, görülenleri yapmanın çok daha iyi olduğu yönünde bir olguyu ortaya koyduğunu bildirmektedir.

26 Gyges'in bu düşüncesi bir kadın soyduğunda kaçınılmaz olarak ne olabileceğinin tarafsız bir tarifidir. Lydia'lılar çıplaklık karşısında çok sert tabulara sahipti ve bunu utanç olarak görmekteydi (Thukydides, 1.6.5-6; Platon, *Politeia*, 457 a-b; Benardete 1969: 11-4). Örtünme (*khitōn*) saygı (*aidos*) ile eşittir. Diğer taraftan pek çok Hellen topluluğunda kadınlar halk içine karışmak zorunda oldukları zamanlarda başın üstüne çekilen *himation* giyerler ve yabancı birisiyle karşılaştıklarında onu yüzlerinin etrafına çekerlerdi. Örtü (en azından Atina'da) evli kadının erdemliliğinin sembolüydü; kadın özellikle kocası için örtüsünü çıkarmaktaydı (Cairns 1996: 80). Aynı zamanda sadece kocası için elbisesini çıkarmaktaydı. Elbiseli ve örtünmüş bir kadın kendi toplumuna ve aynı zamanda kendi ve eşinin onuru için uygun bir saygı sunmakta ve karşılığında statüsünü koruyarak toplumunun saygısını hak etmekteydi (Örnek olarak bkz. Diogenes Laertios, 8.43). Gyges'in

sahip birisi olarak gösterilmektedir (1.10.2). Herodotos'a göre, kral Sadyattes ise utanmaz birisidir ve eşinin güzelliğine tutulmuştur. Bu tutkusunu Gyges ile paylaşmak ister. Gyges, Sadyattes'ten kendisini geleneklere aykırı bir şey yapmaya zorlamaması konusunda ricada bulursa da, ölüm korkusuyla bunu yapmayı kabul eder. Kraliçe ise Gyges'e karşı yönelttiği röntgenci suçlamasından dolayı onu kendi otoritesine boyun eğdirir (Thompson 2001: 101). Sonuçta, Herodotos'un versiyonunda özellikle iffet ve namusluluk kavramlarıyla mesaj verilerek, bir nevi Gyges'in tahtı ele geçirmesi meşrulaştırılmaktadır; nihayetinde kraliçe ile evlenerek konumu hukuki kılınmaktadır.

Diğer taraftan, Herodotos versiyonunda kraliçe Toudo'nun da eşinin bu hakaretini onur meselesi yapmak zorunda kaldığı vurgulanmaktadır. Antik topluluklarda özellikle kraliçe, bir kadın olarak tanrıça ile özdeşleştirilmekteydi. Kraliçe kralın hukuki eşi olmasının yanında kentnin koruyucusu, besleyicisi, finans kaynaklarının bekçisi ve neslin devamlılığının gözetleyicisiydi. Bütün bu güçleri bünyesinde toplayan kraliçe, ailenin, kentnin, krallığın ve kavramsal olarak evrenin istikrarı ve devamlılığı için örnek olmak zorundaydı; erotize edilmemeli ve iffeti korunmalıydı²⁷. Böylelikle halkının saygınlığını garanti altına almaktaydı. Sadyattes'in yaptığı, Toudo'nun iyi ve örnek hayat kavramına vurulmuş ciddi bir darbeydi. Sonuçta, Toudo bu hikâyede, kendisine saygı duymadığından ve edebe aykırı hareket ettiğinden dolayı, eşini entrika yaparak tahtından etme hakkına kavuşmaktadır (Kekes 1993: 148-9). Böylelikle her şey aniden tersine dönmüştür. Lydia kraliçesi'nin eşini öldürtmesi her ne kadar elbiselerini çıkartmak kadar ahlaksız olsa da, bunu

de içinde bulunduğu zor durumda korumaya çalıştığı onur, saygı ve itaat ilişkisi buydu (Cairns 1996: 83).

27 Antikçağda kadının sosyal rollerinin görev ayrımını yapan kaynaklar bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Ps. Demosthenes, 59.122'de "eğlenmek için sosyete fahişelerine veya odalıklara, vücudumuzun günlük ihtiyaçlarını karşılamak için metreslere, hukuki çocuklar doğurmak ve evde sahip olduklarımızın güvenli bekliliğini yapmak için eşlere sahibiz" vurgusu yapmaktadır. Buradaki ayrım özellikle seksüellik ile seksüel aktivitelerin bereketlilik ve çoğalma gibi sonuçları üzerine odaklanmaktadır. Bu aktivitelerin sonuçlarının vatanın ve devletin güvenliği ile doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Ephesos tanrıçası Artemis'e yüklenen rollerin hemen hemen tamamı tanrıçanın Ephesos kentinin hukuki eşi olarak anlaşılabilceğini önermektedir: Koruyucu ve besleyici tanrıça; sadece insanların evlerinin değil aynı zamanda Artemision'da depolanan kent finans kaynaklarının güvenilir bekçisi, hukuki evliliğin gardiyanı, sonraki neslin doğmasının gözetleyicisi. Bu güç kategorileri ailenin, kentnin, imparatorluğun ve kavramsal olarak evrenin istikrarı ve devamlılığı ile bağlantılıdır. Bunlar özellikle erotik kategoriler değildir ve bu bağlamda hukuki eş olarak saygı duyulması gereken bir sembolik rol üstlenmiş olan Artemis Ephesia figürü erotize edilmemektedir (LiDonnici 1992: 408-410). Herodotos'un Gyges-Sadyattes hikâyesinde ise bir kralın erotik olarak kentnin koruyucu kraliçesine tutku duyması ve onu çıplaklığı ile ifşa etme düşüncesi tamamen bu sosyal normlara aykırı olup karşı durulması gereken bir fikirdir.

yapmaktaki maksadı tecavüz edilen sosyal normları savunmaktır (Shapiro 2000: 98).

Herodotos'a göre bütün bu olayların en büyük suçlusu Sadyattes'tir. Sadyattes sürekli olarak elinde tuttuğu bu güzelliğin görünmez kalması gerektiğine tahammül edememektedir; her nasılsa onun bu tecrübesinin hem kendisine hem de dünyaya ait olmasını ve dünya tarafından görülerek kabul edilmesini veya inanılmasını istemektedir. Geleneklere ve sosyal ahlaki normlara aykırı olmasına rağmen, Sadyattes'in eşinin *eidōs*'unun problemsiz olarak görülebilecek bir şey olduğuna inanması, iç ve dış arasında nitel bir ayrılığın olmadığına dair inanca eşittir. Bu bağlamda Sadyattes, tragedya-komedyaya karışımı bir zevk dili ile küçük düşürülmeye çalışılmaktadır. Sadyattes gibi tiranlardan normal şartlarda böyle bir davranış beklenemez. Hikâyeye göre, o Sardeis *tyrannos*'u olarak (Herodotos 1.7.2) eşi için *eros* beslemektedir. *Eros* kelimesi bir kadına, özellikle hukuki olmayan aşığı için beslenen arzu olarak kullanılırken, kendileri için *eros* beslenen kadınlar tiranlık arzularının nesnelere konumuna da düşebilmektedirler (Ludwig 2002: 276, dipnot 30). Sadyattes'in eşine karşı beslediği tutkulu *eros* onu tatmin etmemekte ve bu sebeple halk tarafından da teyit edilmesini istediğinde hataya düşmektedir²⁸. Sadyattes bunun muhtemel sonuçlarına gözünü karartmaktadır. Sonuçta Sadyattes'in tiranlığının gizemli ve iffetli yönünü açığa vurma arzusu ona pahalıya mal olmuştur; bir anlamda bu hareketi ile kutsal ve hukuki evliliğini, dolayısıyla tiranlığını bitirmiş, kader onun çöküşünü ironik ve trajik bir şekilde hazırlamıştır (Plutarkhos, *Pros Kōlōtēn* «Kolotes'e Karşı» 3 "1108D").

Sadyattes'in, sırf eşinin güzelliğinin halk tarafından asla bilinmeyeceğine dair aşırı tutkusundan dolayı, eşini çıplak bir biçimde (*eidōs*) görebilmesi için Gyges'i kraliçenin yatak odasına saklanmasına ikna etmesi pek inandırıcı gelmemektedir. Bu harekette bulunmasının onun kaderi olduğu izlenimi verilmektedir. Herodotos'un Sadyattes'in kaderi üzerine kehaneti onun erdemli karakter eksikliğinin sonucu olarak gösterilmektedir. Sadyattes kendi halkının ahlâk normlarını anlamayan ahmak bir kral olarak da temsil edilmektedir. Bu ahmaklığı yüzünden, Herodotos'un ima ettiği gibi, seçtiği rotadaki tehlikeli ihtimalleri önceden görememiştir; Gyges'in kendisi gibi eşine yakalanabileceğini veya eşinin yatak odasından çıkarken onu görebileceğini

28 *Eros* birisinin daha iyi karar verebilmesini ve özgür hareket edebilmesini önler; yanlış ve sosyal açıdan onaylanmayan şeyler yapmamıza yol açar, mantıksız bir güç haline dönüşür (Hunter 2004: 16-17).

kestirmeyi başaramamıştır²⁹. Buna ilaveten, Sadyattes ne eşinin güçlü karakterinin ne de eğer plan yanlış giderse eşinin ne kadar tehlikeli ve akıllı bir düşman olabileceğinin farkındadır (Flory 1978: 151-152). Sonuçta senaryoya göre, Sadyattes'in emirleri tersine dönmekte ve kendi ölümünden sorumlu gözükmektedir (Lang 1992: 203).

Herodotos hikâyenin son bölümlerinde büyük olasılıkla kendi kurgusunu da işin içine katmaktadır. Buna göre, Gyges'in kurduğu yeni hanedanlığın kaderi kötü olacaktır ve kendi soyundan gelecek olan beşinci kral Kroisos cezalandırılacaktır; Gyges kendi yaptığı hatasını görmeyi beceremediğinden bunun cezasını kendinden sonra gelenlerden bir hanedan mutlaka ve mutlaka çekecektir (Shapiro 2000: 98). Bu bir Delphoi kehaneti gibi gözükse de, kaynak değerlendirmesi açısından bütün olaylar vuku bulduktan sonra böyle bir çıkarımda bulunulması bu anlatımın uydurma olabileceğine işaret etmektedir. Herodotos böyle bir kehanet aktarmayı tercih ederek insan odaklı ahlaki bir neden sonuç ilişkisi üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda hikâye krallar ve yöneticilerinin arzuları, hırsları ve yerleşmiş normlara karşı sınırları aşmaları ve nihayetinde cezalarını bulmalarıyla ilgili, büyük olasılıkla Herodotos'un uydurduğu, ahlaki bir temayı da içine almaktadır.

Herodotos (1.12.2) hikâyeyi anlatırken sadece Paros'lu lirik şair Arkhilokhos'un Gyges ile yaklaşık olarak aynı zamanda yaşadığını ve onun tarihi bir kişilik olan Gyges'in adından bir üçlüsünde bahsettiğini bildirmektedir³⁰. Bunun dışında Herodotos hikâyeyi kendi anlatım sesiyle hiç tereddüt

29 Iustinus, Pompeius Trogus'a atfen şu versiyonu aktarmaktadır (1.7.14-19): "*Lydia'lılar Kroisos'tan önce pek çok krala sahiptiler. Bu kralların çoğu, kaderin çeşitli yönlendirmeleri yüzünden kayda değerdir, ancak bunlardan hiçbiri talihin eşi benzeri görülmemiş tuhaflığı açısından Kandaules ile karşılaştırılmaz. Bu prens, son derece güzel olmasından dolayı, taptığı eşinden herkese bahsetme huyuna sahipti, çünkü eğer evlilik hayatının sırlarını kamuoyuna açıklamazsa bu mutluluğun sessiz idrakinden tatmin olmamaktaydı. Sonunda fikir beyanlarına güven kazanmak için, onu sırdaşı Gyges'e çıplak olarak gösterdi; böylece onun eşini baştan çıkarmak için kışkırtılan arkadaşını düşmana çevirdi ve görüldüğü şekliyle aşkı başka birisine devrederek eşini kendisinden uzaklaştırdı ve eş kocasının kanını çeyizi yaparak onun krallığını ve kendisini derhal aşkına bağışladı.*" Pompeius Trogus muhtemelen kendisinden önce bu içerikli tek versiyon olduğundan dolayı Herodotos'tan faydalanmış ve doğal olarak Gyges ile kraliçe arasında romantik bir ilişkinin gelişmiş olduğunu varsaymıştır. Bu metin rasyonalize edilmiş bir versiyonun özeti'dir ki, son derece güçlü retorik önyargılardan etkilenmiştir; bunun amacı Gyges-Sadyattes hikâyesini anlatmaktan çok, hikâyeden bir ders çıkarmaktır. Iustinus'taki ağırlık merkezi kötü sonuçlarından dolayı kendisinden başkasının suçlanamayacağı Sadyattes'in mantıksız davranışlarıdır.

30 Herodotos'un atıfta bulunduğu bu fragman şöyledir (Arkhilokhos, 15= Pedley 1972: no.40): "*Altın zengini olan Gyges'in refahına ilgi duymam. Kıskançlık beni asla avuçları içine alamaz. Ne ilahi düzenden asla gücenirim ne de bir tiranın gücüne özlem duyarım. Böyle şeyler benim ilgi alanımın dışındadır.*"

etmeden, herhangi bir alternatif rapor bildirmeden, böylelikle sadece kendi tercih ettiği versiyonu aktarıyor etkisiyle sunmaktadır. Eserinin diğer bölümlerinde bazen yaptığı gibi aktarmayı tercih ettiği bu versiyonun doğru olduğuna inandığını bildirmemekte; yorumunu okuyucuya bırakmayı yeğlemektedir. Muhtemelen, Herodotos bu hikâyeyeyle ilgili farklı bir kaynağın kendi mentalitesine de uygun düştüğünü gördü ve bazı küçük uyarlamalar yaparak aktarmayı tercih etti. Herodotos büyük bir ihtimalle Nikolaos'un versiyonunu da bilmekteydi; ancak kendi mentalitesine uymadığından Gyges'in tahta çıkmasıyla ilgili reel politik bir kökü olan bu alternatif versiyonu aktarmayı tercih etmedi, Gyges'in siyasi yakın ilişkileri ve aktiviteleri hakkında okuyucuyu çok fazla bilgilendirmede (Chiasson 2003: 24). Herodotos eserinin daha sonraki bölümlerinde yapacağı gibi (5.66.1; 5.90.1; 6.123.2) burada Delphoi Bilicisi'nin, muhtemelen Gyges'in tahta çıkışını onaylamak için, rüşvet kabul ettiğine işaret etmemektedir. Bu ocağa rüşvet veren değil masum Gyges karakteri vurgulanmaktadır. Bu sebeple Herodotos'un aktarmayı tercih ettiği kaynağın Sardeis sarayından ve Mermnadai Hanedanlığı'nın siyasi çıkarlarını ön plana çıkaran temalarla dokunmuş olması çok daha muhtemeldir³¹.

Gyges hikâyesindeki merkezî olaylar sadece küçük gruptaki insanlar tarafından bilinebilir. Ölü kral herhangi bir şey anlatabilecek konumda olmadığından dolayı, Gyges ve kraliçe olayların tek şahitleri olarak durmaktadır. Gyges tiran olduktan sonra etrafına kalın bir perde örmüş olmalıdır. Gyges'in tiranlığı ile kıyaslanan örneklerden bir tanesi de Media'lı Deiokes'tir (Herodotos 1.96-99). Ekbatana'nın surları arasında yaşayan Deiokes tarihin ilk kapsamlı bürokrasini kurarak sadece kendisini diğerlerine görünmez kılmadı, aynı zamanda casuslar aracılığı ile diğerlerini kendisine görülebilir kıldı. Herodotos bunun sebebinin şöyle açıklamaktadır (1.99.2): “[Deiokes'in] çevresini böyle gösterişli kurallarla kuşatması, kendisiyle beraber büyüyen ve ne doğum, ne de değer bakımından kendisinden aşağı olmayan yaşıtları onu görüp kıskanmasınlar, bir kötülük etmesinler diyeydi; gözlerine görünmediği sürece, onlarda üstün bir kişi etkisi yapacaktı.” Gyges de darbe ile tiranlığı ele geçirdikten sonra etrafına sadece kendi uygun gördüğü şekilde tarihi şekillendiren bürokrat yazarlar toplamış ve kolaylıkla tarihi kendi lehine çarpıtmış olmalıydı.

31 Herodotos'un Lydia tarihiyle ilgili olarak Sardeis merkezli, özellikle Kybele tapınak arşivlerinden faydalandığı bilinmektedir (Chrimes 1930: 91-92).

Sonuçta, Gyges bir tiran olarak olayların merkezindedir ve aslında darbe sonucunda elde ettiği tiranlığını halk arasında meşrulaştırmak zorundadır. Bunun için kısıtlı bir saray çevresinde eski yönetimi suçlayan bazı iftiraların dillendirildiği, belki de yazıya geçirildiği ve daha sonra halk arasında propaganda amaçlı olarak yayıldığı söylenebilir. Herodotos'un hikâyesini gören saf ve tecrübesiz okuyucular Gyges'in son derece dürüst karakterini, kraliçenin cesur kararlılığını dikkate alarak, aynı zamanda eğlendirici olan bu hikâyeyi, doğru olarak kabul edeceklerdir. Daha fazla politika ve politik entrika tecrübesi olan okuyucular ise bu hikâyenin altında yatan gizemli ve gerçek amacın ne olduğunun farkına varacaklardır; aslında Gyges masum bir karakter değildir. O yaptığı darbeyi meşrulaştırmak için tarihî ve politik gerçeklikleri çarpıtmıştır. Herodotos da bilerek ya da bilmeyerek bunun halk arasında yayılmasına aracı olmuştur. Herodotos'un bu hikâyede bilerek kurguladığı görülen nokta şudur ki, Gyges skandalla yönetimi ele geçirdiğinden dolayı kaderci bir anlayışla onun değil soyundan gelenlerin cezalandırılacağı çıkarımında bulunmaktadır. Bu kurguyu yaparak her yapılan kötülüğün mutlaka olumsuz bir sonucu olduğuna dair eğitici ve ahlaki bir ders vermeye çalışmıştır.

Diğer taraftan Herodotos'tan yaklaşık elli sene sonra yazan Platon da Gyges'in tahtı ele geçirme olayına değinmektedir. Platon'un *Politeia* adlı eserinin II. kitabında geçen karakterlerden Glaukon, Sokrates'in kim uygularsa uygulasa adaletin iyiliğini ispatlayan varsayımlarından tatmin olmayarak yeni bir delil talebinde bulunmaktadır. Sokrates'ten adaletin sadece iyinin kötüsü olmadığını ve doğa tarafından değil kanun veya *nomos* ile iyi olan bir şey olduğunu göstermesini istemektedir. Glaukon bu bağlamda ne demek istediğini açıklamak için Gyges ile ilgili aşağıdaki hikâyeyi aktarmaktadır (359 d-360 b):³²

“Benim kastettiğim özgürlük onların, bazılarının bir zamanlar Lydialı Gyges'in [atasının] elde ettiğini söylediği türden, bir güce sahip olmalarının farz edilmesi sonucunda oluşana çok benze-yebilir. Bir zamanların Lydia'sında hükümdarın hizmetinde bir çoban olduğu, müthiş bir yağmur ve depremden sonra yer [kabuğunun] açıldığı ve [Gyges'in] çobanlık ettiği yerde bir çukurun oluştuğu söylenir. Onun bunu gördüğünü, merak ettiğini ve

32 Ayrıca bkz., Pedley 1972: no.36. Cicero (*De officiis*, 3.38), Platon'un bu metninden alıntı yaparak, Gyges'in görünmezlik yüzüğünün sağladığı avantajla yakalanmadan kraliçeyi ayarttığını, sonra kraliçenin yardımı ile kralı ve kendisine engel olabilecek herkesi ortadan kaldırdığını; kısaca bu yüzük sayesinde Lydia kralı olduğunu özetlemektedir.

çukura doğru gittiğini söylerler. Hikâye onun diğer mucizelere de şahit olduğunu aktarmaktadır. [Bu hikâyeye göre Gyges] küçük kapıları ve içinde boşluk olan tunçtan bir at heykeli gördü, içine baktı ve pek ölümlü halde görünmeyen bir cesetle karşılaştı. [Cesedin] elinde altın yüzükten başka bir şey yoktu, bunu çıkarttı ve ayrıldı. [Daha sonra] çobanlar sürüleri hakkında aylık raporlarını vermek için geleneksel meclislerini topladıklarında, o da yüzüğü taktı. Böylelikle [Gyges] orada otururken şans eseri yüzüğün taşını kendisine, elinin iç kısmına doğru çevirdi. Bu olay vuku bulduğunda yanında bulunanların artık onu göremediği ve yok olduğu söylenir. Kendisi de şaşkına döndü. Bu erdeme sahip olup olmadığını görmek için yüzükle oynarken yüzüğün taşını avucunun içine doğru çevirdiğinde kendisinin görünmez, dışa çevirdiğinde görünür olduğunu anladı; bunun farkında olarak, krala giden elçilerden biri olmanın planını yaptı, saraya gelerek kralın eşini ayarttı ve onun yardımıyla krala saldırarak öldürdü ve krallığını ele geçirdi.”

Burada, kasten veya değil, Glaukon’un görünme ve görünmezlikle ilgili manzumesi, tahtın gasp edilmesi ve bir kadın için beslenen *eros* gibi olgular Herodotos’un devamı gibi gözükmektedir. Ancak Platon büyülu yüzük gibi farklı hikâyeye motifleri kullanmaktadır. Motifler farklı olsa da, tarif edilen ana olay aynıdır. Her ikisinde de kanunsuz yöntemlerle gasp etme teması ortaktır. Aralarındaki farklılık bunu gerçekleştirirken kullandıkları araçlardan kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Herodotos tarafından kullanılan isimlerin ikisi aynı zamanda Platon’un hikâyesinde de bulunmaktadır; “Lydia”, krallığın ismi, ve “Gyges”, kralın ismi³³. Ancak Grekçe özgün metinde bu hikâyenin Gyges’in bir atasının (*progonos*) başına geldiği izlenimi doğmaktadır. Bu konuda iki farklı yorum yapılabilir: Ya zamanla kopyalanan metin içinde bir el yazım hatası vuku bulmuştur ya da Platon kulaktan duyduğu bu hikâyenin detaylarına tam anlamıyla vakıf olamamıştır. Kanımızca birinci tezin kabul edilmesi gerekir³⁴, çünkü Platon’un bu farklı versiyonu kendi felsefesi doğrultusunda bilinçli olarak şekillendirdiği görülmektedir.

33 Platon’un metninde görünmezlik yüzüğü için kullanılan *daktylion* kelimesi de Herodotos’un atıfta bulunduğu Gyges’in babası Daskylos ile benzerlik göstermektedir. Klasik edebiyat uzmanları kısmen bu yüzden dolayı Herodotos ve Platon versiyonlarının bir veya ortak kaynaklara sahip olduğunu varsaymışlardır (Smith 1902; Dyck 1996: 539-540).

34 Platon’un metninin bu kısmı bozuktur ve daha sonra 612 b’de isim vererek Gyges’in yüzüğüne atıfta bulunduğundan, Platon’un burada Gyges’i kastettiği kabul edilmelidir.

Bu metinde görünmezlik kavramı³⁵ üzerinde durularak aslında doğa kanununun üstünlüğü vurgulanmaya çalışılmaktadır, çünkü eğer insana mucizevi görünmezlik gücü verilmiş olsaydı, kendi hırslarını ve çıkarlarını gerçekleştirmek için kolaylıkla suçtan kaçarak insan yapımı *nomoi*'yi çiğneyebilirdi. Glaukon insan kendini görünmez yapabildiğinde neler olabileceğini şöyle farz etmektedir: “Göründüğü kadarıyla diğerlerinin mülklerinden ellerini çekecek ve onlara dokunmadan duracak ve adalete sebatla bağlı kalacak sarsılmaz bir yapıda kimse bulunamaz. Çünkü kişi cezalandırılmadan pazardan istediğini çalar, evlere girer ve hoşlandığı kişiyle yatabilir, katledebilir, kim olursa olsun herkesle bağlarını koparabilir ve bütün bu davranışlarının ötesinde insanoğlu arasında kendisini tanrı yerine koyabilir (360 b-c)”. Glaukon bunları söyleyerek en iyimizi bile en sonunda kötülük yapmaktan alıkoyanın yakalanma korkusu olduğu doktrinini savunmaktadır. Dolayısıyla “eğer yanlış yaparak kaçabilecek imkâna sahip olursak neden doğruyu yapalım?” sorusu akla gelmektedir. Bu zor ve önemli bir sorudur ve *Politeia*'nın geri kalan bölümlerinde cevaplandırılmaya çalışılsa bile herkes inandırılmamaktadır³⁶.

Böylelikle yukarıda aktardığımız metindeki detaylar görünmezlik yüzüğünün en büyük insanlık problemini çözümsüz bıraktığını açıkça ortaya koymaktadır. Sadece kanunlarla adaletin tam olarak gerçekleşmeyeceği yönündeki çözümsüzlük ortaya konulmaktadır. Görünmezlik yüzüğü hikâyesi bunu göstermeye hizmet etmektedir; buna göre eğer halk varsayımsal olarak sosyal sınırlandırmalardan uzak bir şekilde gerçekten istediği gibi özgürce hareket etme gücüne sahip olsaydı, adaletsiz davranmayı seçebilirlerdi. Gyges görünmezlik yüzüğünü elde ettiğinde bu fırsatı değerlendirmekten geri kalmamış ve adil olmayan bir yöntemle tahtı ele geçirmiştir. Bu arada Gyges'e görünmezlik ve böylelikle kendi kişiliğine ve/veya ününe zarar vermeden kötülük yapabilme gücü verilmektedir. Platon Glaukon'un ağızından retorik gücünü de ortaya koyarak aslında birisinin adaletsiz davranırken adaletli gibi gözükmeyi nasıl becerebileceğini de sergilemektedir. Bu hikâye sadece adalet kavramını tartışmaya açtığından değil, yapılan adaletsizliği gizlemek için mükemmel bir retorik güç göstergesi içerdiğinden dolayı da seçilmektedir³⁷. Bütün

35 Erken dönem Hellen kaynaklarında “görünmezlik” folklorü için ayrıca bkz. Homeros, *Ilias*, 5.845; Hesiodos, *Aspis Herakleous (Herakles'in Kalkanı)*, 227; Aristophanes, *Akharneis*, 390.

36 Glaukon ikinci kitaptan itibaren *Politeia*'nın son dokuz kitabında ruhtaki adaletsizliğin gücünü, doğallığını, adaletin zayıflığını ve kalıplaşmış durumunu şiirsel anlamda görünebilir yapmaya çalışmakta ve bir nevi Sokrates'in düşüncelerini yansıtmaktadır (Holt 1992: 236).

37 Atina'da bazı Sofistler adalete karşı hareket etmenin dünyevi başarılar kazanmada faydalı olabileceğini öğretmiştir. Bu dünyevi amaçlara ulaşmak için faydalı olan retorik gibi pratik tecrübeler üzerine odaklanmışlardır. Bu bağlamda ancak mucizevi yollarla elde edilebilecek görünmezlik

bunlar dikkate alındığında Platon'un bu metni tarihi bir olayın daha çok felsefi bir denklemde ele alınmasının yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Platon yeni bir hikâye kurgulayarak Gyges'in hayatının muhteşem bir şekilde değiştiğini ortaya koymaktadır. Platon'un anlattığı hikâyenin mükemmel bir şekilde farkında olduğu savunulabilir (Danzig 2008: 185 vd.).

Tuhaf olaylar sonucunda gerçekleşen mucizevi görünmezlik gücü bir yüzük sayesinde kazanılmaktadır. Tarihî bir şahsiyet olan Gyges yüzüğü rastlantı sonucu bulmaktadır; ancak Gyges başlangıçta, Nikolaos ve Herodotos anlatımlarının tersine, kralın tebasının alt sınıfında günlük maaş karşılığı çalışan bir çobandır. Bir çoban iken doğada bulduğu görünmezlik yüzüğü sayesinde insan adaletini kolaylıkla sekteye uğratarak iktidarı ele geçirmeyi ve kral olmayı başarmaktadır. Platon yine aynı eserinde farklı sınıfların karışmasının ideal bir rejimin sonunu getirdiğini savunmaktadır. Örneğin Sokrates, Thrasymakhos ile olan tartışmasında, bir çobanın asıl işinin patronu için konulara bakmak ve korumak olduğu vurgulanmaktadır (345c-d). Gyges konuları yiyip bitiren biri olarak resmedilmese de, patronunu öldüren ve onun mal varlıklarına el koyan bir karaktere bürünmektedir. Sonuçta Platon'un Gyges'i şüphe götürmez bir suçlu, sıcağanlı bir zinacı ve soğukkanlı bir katile dönüşmektedir. Platon Herodotos'tan daha ileri giderek, Gyges'in hediyeler vererek Delphoi Bilicisi'nin izni ile tahtını meşrulaştırmasının ötesinde, onun fırsatını bulduğunda tanrıları rüşvete bağlayabilecek kadar ahlaksız ve adaletsiz olduğunu vurgulamaktadır. Platon'un Gyges'i mucizevi yüzük sayesinde *nomos*'un üstesinden gelerek iktidar değişikliğini doğaüstü veya metafiziksel bir yolla gerçekleştirirken, Herodotos'un Gyges'i bunun için doğrudan kendi imkânlarını kullanmaktadır (Davis 2000: 635 vd.). Platon görünebilirlik problemini mucizevi bir yüzük sayesinde çözmektedir. Herodotos'ta ise Gyges görünmez kılınmak isterken onun görünebilirliği bir probleme dönüşmektedir (Gould 1980: 53-54)³⁸. Herodotos'ta gerçek arzular görünebilirliğe ihtiyaç duymaktadır. Belli şeylere sahip olunmak istenmektedir. Bu şeylere sahip olunmanın yolunu da toplum kanun ve kurallarına uyulmaması, *nomos*'un gücüne karşı çıkılması açmaktadır. Ancak Herodotos'un Gyges'i bu

yüzüğü sayesinde adaletsiz davranma teorisinin ötesinde birisinin retorik gücüyle pratik olarak kendi suçlarını görünmez kılması amaçlanmaktadır. Böylece görünmezlik yüzüğü aynı zamanda adil olmayan başarıya ulaşmak için retorik ustalarının kabiliyetinin mükemmel bir sembolü olarak hizmet etmektedir.

38 Tzetzes (*Chiliades*, 1.162 vd.; 7.195 vd.) Herodotos versiyonundan daha ileri giderek Toudo'nun Gyges'i görünmez yapmada başarılı olduğunu iddia etmektedir; gerçekte Toudo'nun Platon versiyonunda geçen büyüğü yüzüğün sahibi olduğunu ve bu yüzüğü Gyges'e verdiğini önermektedir.

normlara karşı çıkmak zorunda bırakılırken, Platon'da ise bunu olağanüstü bir fırsatı değerlendirerek gönüllü yapmaktadır.

Platon'un hikâyesinin merkezindeki sadece görünmezlik yüzüğü değil, detaylarındaki fırtına ve deprem, tunç at ve onun içinde bir cesedin bulunması da gerçekçi durmamaktadır. Ölü vücut bir tunç at içindedir. Ölülerle gömülmüş atlar dışında şimdiye kadar böyle bir arkeolojik veri ortaya çıkmamıştır. Bütün bunların tamamen Platon'un uydurması olduğu söylenebilir. Böylesine bir içeriğe sahip hikâyeye benzer erken bir versiyona da rastlanmamaktadır. Eşsiz özelliklerinden hareket ederek, Platon'un felsefi yaratıcılığını kullanarak bunları uydurduğu çıkarımında bulunulabilir. Ayrıca hikâye aşırı derecede anlatımsal detay içermekte ve devam ettikçe detaylar zenginleşmekte ve özelleşmektedir. Sonuçta Platon bu diyalog metninde, Glaukon'un felsefi argümanının takdir edilmesi için, masalsı bir kurgu egzersizi yapmaktadır. En son olarak felsefi akıl yürütme ve kurgunun genelde birbirine bağlı olabileceği teyit edilmektedir (Laird 2001: 12-29). Herodotos'un gibi, Platon'un görünmezlik yüzüğüyle ilgili bu hikâyesinin de Eski Hellen ve Roma edebiyat dünyası retorik okullarında tartışıldığı bilinmektedir³⁹.

Sonuç

Pausanias (8.2.7) şöyle bildirmektedir: “*Mucizevi hikâyeler dinlemekten hoşlananlar kendileri de bu hikâyelere eklemelerde bulunmaktadırlar; böylelikle yanlış bilgiler karıştırarak gerçekleri yok etmektedirler.*” Gyges'in Sadyattes'i tahtından indirme hikâyesinin üç farklı temel versiyonu yakından incelendiğinde, kaynaklar arasında asıl anlaşmazlık noktası bu hanedanlık değişikliğinin gerçekte nasıl meydana geldiği üzerinedir. Bize göre bu hikâyenin yerel Ksanthos-Nikolaos ve bunu bir derece desteklediği görülen Plutarkhos versiyonu daha gerçekçi durmaktadır. Buna göre Gyges Mermnadai ailesinin aristokrat, zengin bir üyesiydi ve ataları Herakleidai Hanedanlığı mensuplarıyla daha önce gerçekleştiren taht mücadeleleri yüzünden sürgüne gönderilmişti. Gyges hâlen Sardeis'te yaşayan ve iktidarla bir problemi olmayan amcasının evlatlık edinme arzusuna binaen sürgünden geri döndü. Zamanla yakışıklı

39 Bazı antik yazarların tarifi sadece kısa deyim olan “Gyges'in Görünmezlik Yüzüğü” ifadesinin ötesine gitmekte, bu eski hikâyenin kısa retorik versiyonu verilmektedir (Philostratos, *Heroikos*, 2.137.29 vd.; *Vita Apollonii*, 3.8; Gregory Nazianzen, *Invectives*, 1.55 üzerine Nonnos'un şerhi; Tzetzes, *Chiliades*, 1.3, 137-166; 6.481-484; 7.195-202; Libanius, *Progymnasmata*, Anlatım 16: Kandaules Üzerine, s.23; Aelius Aristides, 45.56 üzerine düşülen bir şerh; Diogenianus, 2.20; Apostolius, 15.85; Suidas, s.v. *Gygou Daktylios*). Platon ve Herodotos'un Gyges hikâyesi üzerine retorik okullarında atıflarda bulunulan diğer kaynaklar için ayrıca bkz. Smith 1920: 1-37.

ve iyi bir savaşı olması nedeniyle şöhrete kavuştu ve Herakleidai Hanedanı Sadyattes'in gözüne girmeyi başardı. Sadyattes onu en yakın muhafızı yaparak sarayda önemli bir konuma getirdi. Gyges, kraldan sonra sarayın en nüfuzlu aristokrati ve aynı zamanda askerî birliklerinin komutanı oldu. Ancak sarayda yeterince güçlenen Gyges, atalarına Herakleidai tarafından yapılan zulmün intikamı ile yanıp tutuşmaktaydı. Bunun için bir darbe yaparak onu tahtından indirmenin planlarını yapmaktaydı. Bu darbeyi gerçekleştirmek için Lydia halkının çoğundan destek bulamayacağını bildiğinden dış destek arayışı içine girdi. Bu sırada Kimmer istilasına karşı Lydia sarayında hizmet eden özellikle Karia'lı paralı askerlerin sayısı artmıştı. Gyges gizliden bunlarla darbe yapmak için ittifaka girdi. Bu sırada muhtemelen Sadyattes'in eşi ile de aşk ilişkisi yaşıyordu ve Sadyattes bu ilişkiyi öğrendiğinde Gyges'i öldürmeye karar verdi. Gyges bunu haber aldı. Gizliden antlaşma yaptığı Karia'lı müttefiki Arselis'i görünürde Kimmer tehdidinde karşı savaşmak için Sardeis'e davet etti. Gyges kendisine sadık adamları ve Arselis'in askerleriyle birlikte Sadyattes'i gizliden öldürerek sarayda darbeyi gerçekleştirdi. Sadyattes'e destek verebilecek Lydialı aristokratların Sadyattes'in öldüğünden haberi yoktu. Gyges çok geçmeden Sadyattes taraftarı ve kendi dostu olan aristokratları kral Sadyattes çağırıyormuş gibi bir toplantıya çağırdı. Bunlar toplandıklarında Sadyattes'in ölümüne karşı çıkabilecek olanları öldürttü, sessiz kalanları ise rüşvetle kendi safına çekti. Gyges sarayın üst kademesinde yerini sağlamlaştırdıktan sonra Lydia halkı da onun krallığını kabul etmek zorunda kaldı.

Diğer taraftan, Herodotos versiyonunun Sardeis saray arşivi kökenli olması büyük olasılıktır. Bu arşivlerin büyük bölümü MÖ 7. yy'ın sonlarından itibaren iktidarı ele geçirmiş olan Mermnadai Hanedanlığı ile ilgili olmalıydı. Zamanla Mermnadai Hanedanlığı'nın Herakleidai'den tahtı ele geçirmesini meşru temellere dayandırmak için propaganda amaçlı belgeler kurgulanmış olmalıydı. Herodotos versiyonu da bunlardan birisi olmalıydı, çünkü bu versiyonda Mermnadai Hanedanlığı'nın kurucusu Gyges, aslında kraliyet veya tiranlık yönetimine ilgi duymayan, ancak ahlaki bir tercih yapma fırsatı bulmadan şartların zorlaması sonucu tahtı ele geçirmeye zorlanan masum birisi olarak gösterilmektedir. Gerçek suçlular Sadyattes ile eşi Toudo'dur ve onlar bunu hak etmiştir. Bu durumda Herodotos versiyonu önemli bir şahsiyeti -ki burada hanedanlık kurucusudur- masum gösteren siyasi bir aldatmaca tarzına veya geleneğine ait gözükmektedir. Herodotos aynı zamanda bir moralisttir ve muhtemelen kendisinin de uydurma olduğunu bildiği bu versiyonu okuyucuya ahlaki bir mesaj verme amaçlı olarak aktarmış olabilir. Buna göre, kaderin cilvesi olarak yapılan hiçbir kötülük ilelebet cezasız kalmaz. Sadyattes yaptığı kötülüğün cezasını anında bulmuştur. Gyges ve Toudo bir anlamda

istemeden yaptıkları şeylere zorlandıklarından cezasız kalmışlardır. Ancak yine de ortada Sadyattes'in öldürülmesi gibi bir suç söz konusudur. Bunun cezasını Gyges olmasa da onun soyundan gelen kral Kroisos Perslerin elinden çekecek ve onunla Mermnadai Hanedanlığı son bulacaktır.

Platon'un ise Glaukon'un ağzından bir felsefi argümanı gözler önüne sermek için, Lydialı Gyges'in tahtı ele geçirmesini bir kurgu egzersizi yaparak masalsı motiflerle detaylandığı görülmektedir. Bu motiflerin merkezinde görünmezlik yüzüğü vardır. Gyges normalde sıradan bir çoban iken bu yüzüğü olağanüstü olaylar sonucunda bulmakta ve hukuksuz yöntemlerle kralın eşini ayartmakta ve tahtı ele geçirmektedir. Aslında Platon kurguladığı bu metinle doğa veya ilahi kanunların üstün olduğunu vurgulamaktadır, çünkü Gyges örneğinde olduğu gibi insan, suçtan kaçabilme fırsatını bulduğunda, yine insan yapımı *nomoi*'yi kolaylıkla çiğneyebilmektedir.

Dr. Muzaffer Demir
Muğla Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
Muğla / Türkiye
dmuzaffer@hotmail.co.uk

The Story of Gyges' Deposal of Sadyattes: An Overview

There are four main stories in ancient literary sources concerning the story of the deposal of Sadyattes by Gyges; a summary of Nicolaus Damascenus, quoting from the Lydian historian Xanthus, a short information related by Plutarch and the texts of Herodotus and Plato which are the best known versions of the story. Nicolaus states that Gyges was going beyond in beauty and stature, impressive with respect to the art of war, best by far at everything compared to his age-mates, and he was particularly skillful in his use of arms and horses. Because of Gyges' exceptional valor King Sadyattes took him as a bodyguard, and when the king decided to marry Tundo of Mysia, he ordered Gyges to escort her to Lydia. Gyges became fascinated with Tundo, and he made advances towards her; she later told the king, who decided to execute his guard. But Gyges and his comrades killed the king before he could give Gyges' punishment. Gyges then ousted his enemies, and after Delphi confirmed his right to rule, the Lydian people accepted Gyges as their king. Thereupon Gyges son of Dascylus became king of the Lydians and married the Mysian woman. Plutarch informs that the kings of Lydia who succeeded the Lydian queen Omphale, carried the double axe as one of their sacred insignia of office, and passed it down from father to son until Sadyattes. Sadyattes, however, did not respect it and gave it to one of his companions to carry. When Gyges rebelled and was making war upon Sadyattes, Arselis came with a force from Mylasa to the assistance of Gyges, slew Sadyattes and his companion, and took the axe to Caria with the other spoils of war. According to Herodotus' story, Sadyattes fell in love with his own wife, and he frequently used boastful language to Gyges that she was the most beautiful of all women. The king was suspicious that Gyges did not trust his boasts. So Sadyattes urged him to hide behind the door of the royal bedroom and watch her strip before going to bed. Gyges protested, arguing that such actions violate ancestral custom, but Sadyattes insisted. That night Gyges did as the king offered, but the queen saw him exiting her bedroom. She understood immediately that her husband was to blame but pretended to be unaware of the crime. Instead she plotted to punish the king for humiliating her. The

next day the queen consulted with loyal servants and tempted Gyges to her side. She told him that he must kill Sadyattes, marry her, and become King of Lydia; otherwise Gyges himself would be quickly executed. Gyges chose to survive, and he killed Sadyattes that same night. Plato claims that Gyges was a shepherd who discovered a golden ring. The ring was magical, and Gyges became invisible whenever he rotated its collet inward. After comprehending this power, Gyges immediately made use of it. When Gyges came to Sardis he committed adultery with the king's wife, and after this they plotted against the king and seized his kingdom. It appears that so far there has not been made a detailed and comparative study with regard to the question whether the accounts in these four various sources reflect the historical facts. In this study, by making correlations with the other relevant sources as well, we shall first try to put forward the facts and then explain the fictitious parts of these four main accounts together with its reasons. Within these four main accounts the common acceptable facts appear to be following; (a) There happened to be a change in the Lydian dynasty from Heracleids to Mermnads (b) This change had begun with the slaying of the ruler Sadyattes by Gyges (c) As a result of all these Gyges was not only able to access to the throne but also made Sadyattes' ex-wife his queen by marrying with her. When taken into the account the details of these accounts, apart from these common views, it appears that they differ from each other in some aspects. When all these details examined, we assume that the versions of Nicolaus and Plutarch hold more historical realities; according to these accounts, Gyges, having taken military support from abroad as well, succeeded in taking the throne as a result of a long-planned coup. On the other hand, the details in the texts of Herodotus and Plato to a great extent seem to have been invented for political and philosophical reasons.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Aristophanes *The Comedies of Aristophanes*, W. J. Hickie (çev.), London, 1853
- Athenaeus *The Deipnosophists or Banquet of the learned of Athenaeus I*, C. D. Yonge (ed.), London, 1853.
- Cicero *De Officiis*, W. Miller (çev.), Harvard, 1913.
- Demosthenes *Demosthenes, Speeches 51-61*, N.W. DeWitt – N. J. DeWitt (çev.), Harvard, 1949.
- Diogenes Laertius *Lives of Eminent Philosophers*, R. D. Hicks (çev.), Harvard, 1972.
- Dionysius *Dionysii van Halicarnassensis de Compositione Verborum Liber*, F. J. Goeller (ed.), Jenae, 1815.
- Herodotus *The Histories*, A. D. Godley (çev.), Harvard, 1920.
- Hesiod *Theogonia, Opera et Dies, Scutum, Fragmenta Selecta*, F. Solmsen et al. (ed.), Oxford, 1990.
- Homer *The Iliad in Two Volumes*, A.T. Murray (çev.), Harvard University Press, 1924.
- Justinus *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, J. S. Watson (çev.), London, 1853.
- Libanius *Libanius's Progymnasmata: Model Exercises in Greek Prose Composition and Rhetoric*, C. A. Gibson (ed.), Atlanta, 2008.
- Pausanias *Description of Greece in Four Volumes*, W. H. S. Jones – H. A. Ormerod (çev.), Harvard, 1918.
- Philostratus *Heroikos*, J. K. B. Maclean – E. B. Aitken (çev.), Atlanta, 2005.
The Life of Apollonius of Tyana I, C. P. Jones (ed.), Harvard, 2001.
- Photius *Bibliotheca*, R. Henry (çev.), Paris, 1959-77.
- Plato *Plato in Twelve Volumes*, P. Shorey (çev.), Harvard, 1969.
- Pliny the Elder *The Natural History*, J. Bostock – H.T. Riley (çev.), London, 1855.
- Plutarch *Plutarch's Morals*, W.W. Goodwin (ed.), Boston, 1878.
- Strabo *The Geography of Strabo*, H. L. Jones (ed.), Harvard, 1924.
- Thucydides *Thucydides translated into English 1*, B. Jowett (ed.), Oxford, 1881.
- Tzetzes *Iōannou tou Tzetizou Biblion Historikēs tēs dia stichōn politikōn, Alpha de Kaloumenēs = Ioannis Tzetzae Historiarum variarum chiliades* (J. G. Kiessling (ed.), Hildesheim, 1963.

Modern Literatür

- Adiego, I. J.
2007 “Greek and Lydian”, A. F. Christidis *et al.* (eds.), *A History of Ancient Greek from the Beginnings to the Late Antiquity*, Cambridge: 769-770.
- Alexander, L.
1913 *The Kings of Lydia and a Rearrangement of Some Fragments from Nicolaus of Damascus* (Ph. D. diss.), Princeton.
- Benardete, S.
1969 *Herodotean Inquiries*, Hague.
- Bergk, T.
1878-82 *Poetae lyrici Graeci I-III*, Leipzig.
- Bolling, G. M.
1927 “Kandaules”, *Language* 3/1: 15-18.
- Borsay, L. A.
1965 *Lydia, Its Land and History*, Pittsburgh.
- Bryce, T.
2006 *Kingdom of Hittites*, Oxford University Press.
- Buckler, W. H. – W. M. Calder
1939 *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* VI, Manchester.
- Cairns, D. L.
1996 “Off with Her AIDOS: Herodotus 1.8.3-4”, *Classical Quarterly* 46/1: 78-83.
- Carey, C.
2008 “Hipponax narrator”, *Acta Antiqua* 48.1/2: 89-102.
- Chiasson, C. C.
2003 “Herodotus’s Use of Attic Tragedy in the Lydian Logos”, *Classical Antiquity* 22/1: 5-35.
- Chrimes, K. M. T.
1930 “Herodotus and the Reconstruction of History”, *The Journal of Hellenic Studies* 50/1: 89-98.
- Cohen, I. M.
2004 “Herodotus and the Story of Gyges: Traditional Motifs in Historical Narrative”, *Fabula* 45-1/2: 55-68.
- Collins, B. J.
2002 *History of the Animal World in the Ancient Near East*, Leiden.
- Danzig, G.
2008 “Rhetoric and the Ring: Herodotus and Plato on Story of Gyges as a Politically Expedient Tale”, *Greece and Rome* 55/2: 169-192.

- Davis, M.
2000 "The Tragedy of Law: Gyges in Herodotus and Plato", *The Review of Metaphysics* 53/3: 635-655.
- Davison, J. A.
1955 "PROAGGELOS and the "Gyges' Fragment", *Classical Review* 5/2: 129-132.
- de Jong, I. J. F.
2004 *Narrators, Narratees, and Narratives in Ancient Greek Literature: Studies in Ancient Greek Narrative*, Brill.
- Demir, M.
2007 "Eski Yunan Dünyasında Paralı Askerler", F. Emecen (ed.), *Eskiçağ'dan Modernçağ'a Ordu: Oluşum, Teşkilat ve İşlev Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi, 14-16 Mayıs, İstanbul*: 71-93.
- Diehl, E.
1949 *Anthologia Lyrica Graeca*, Leipzig.
- Drews, R.
1973 *The Greek Accounts of Eastern History*, Washington.
- Dyck, A.
1996 *Commentary on Cicero De Officiis*, Ann Arbor.
- Evans, J. A. S.
1985 "Candaules whom the Greeks name Myrsilus", *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 26/1, 1985: 229-233.
- Flory, S.
1978 "Laughter, Tears and Wisdom in Herodotus", *American Journal of Philology* 99/2: 145-153.
- Gammie, J. G.
1986 "Herodotus on King and Tyrants: Objective Historiography or Conventional Portraiture?", *Journal of Near Eastern Studies* 45/3: 171-195.
- Gould, J.
1980 "Law, Custom and the Myth: Aspects of the Special Position of Women in Classical Athens", *Journal of Hellenic Studies* 100: 38-59.
- Greenewalt, C. H.
1978 *Ritual Dinners in Early Historic Sardis*, Berkeley.
- Hanfmann, G. M. A.
1951 "Prehistoric Sardis", G. E. Mylonas (ed.), *Studies Presented to David Moore Robinson*, St. Louis: 160-183.
- Hawkins, J. D.
1982 "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", *Cambridge Ancient History*, 3/1: 372-441.
- Holt, P.
1992 "H.G. Wells and the Ring of Gyges", *Science-Fiction Studies* 19: 236-247.

- Hunter, R.
2004 *Plato's Symposium*, Oxford.
- Jacoby, F.
1941 "The Date of Archilochus", *Classical Quarterly* 35.3/4: 97-109.
1957 *Die Fragmente der griechischen Historiker (FGrH)*, Leiden.
- Kekes, J.
1993 *Morality of Pluralism*, Princeton.
- Laird, A.
2001 "Ringling the Changes on Gyges. Philosophy and the Formation of Fiction in Plato's Republic", *Journal of Hellenic Studies* 121: 12-29.
- Lang, M. L.
1992 "Prexaspes and Usurper Smerdis", *Journal of Near Eastern Studies* 51/3: 201-207.
- Lesky, A.
1953 „Das hellenistische Gyges-Drama“, *Hermes* 81: 1-10.
- LiDonnici, L. R.
1992 "The Images of Artemis Ephesia and Graeco-Roman Worship: A Reconsideration", *Harvard Theological Review* 85/4: 389-415.
- Ludwig, P.
2002 *Eros and Polis: Desire and Community in Grek Political Thought*, Cambridge.
- Mellink, M.
1991 "The Native Kingdoms of Anatolia", *Cambridge Ancient History* 3/1, Cambridge: 619-665.
- Mentz, A.
1942 "Kandaules", *Glotta* 29: 152.
- Page, D. L.
1951 *A New Chapter in the History of Greek Tragedy*, Cambridge.
- Palmer, L. R.
1996 *The Greek Language*, Norman.
- Pedley, J. G.
1972 *Ancient Literary Sources on Sardis*, Cambridge.
1974 "Carians in Sardis", *Journal of Hellenic Studies* 94: 96-99.
- Ratté, C.
2009 "The Carians and the Lydians", F. Rumscheid (ed.), *Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin 13. bis 15. Oktober*, Bonn: 135-147.
- Rose, V.
1886 *Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta*, Leipzig.
- Rosenmeyer, P. A.
2001 *Ancient Epistolary Fictions: The Letter in Grek Literature*, Cambridge.

- Seel, O.
1956 „Herakliden und Mermnaden“, F. Jacoby (ed.), *Navicula Chiloniensis; Festschrift für Felix Jacoby*, Leiden: 37-65.
- Shapiro, S. O.
2000 “Proverbial Wisdom in Herodotus”, *Transactions of the American Philological Association* 130: 89-118.
- Sturtevant, E. H. – G. Bechtel
1935 *A Hittite Chrestomathy*, Philadelphia.
- Smith, K. F.
1902 “The Tale of Gyges and the King of Lydia”, *American Journal of Philology* 23/4: 361-387.
1920 “The Literary Tradition of Gyges and Candaules”, *American Journal of Philology* 41/1: 1-37.
- Thompson, N.
2001 *Ship of State: Statecraft and Politics from Ancient Greece to Democratic America*, Yale.
- Yakubovich, I. S.
2008 *Sociolinguistics of Luvian Language* (yayımlanmamış doktora tezi), University of Chicago.